140.

Művelődéstörténeti vonatkozások ifjabb Plinius leveleiben.

Írta:
Kónya József

Debrecen
1928.

A 705

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Tartalom - jegyzék:

Argumentum ..... I–IX.
Plinius élete és kora ..... 1–14.
I. Magánélet ..... 15–82.
a., A család 15–20
b., Gyermekek ..... 20–22.
c., Tanítás, nevelés ..... 22–29.
d., Házasság ..... 29–33.
e., Szolgák ..... 33–39.
f., A filozófia és vallás ..... 39–48.
g., Természetet, kertek, villák ..... 48–77.
h., Életmód ..... 77–82.
II. A nyilvános élet ..... 83–130.
a., Irodalmi élet 83–115
b., A társas érintkezés ..... 115–117.
c., A cirkuszi és gladiátori játékok 117–122.
d., Nyilvános építkezések és képzőművészet ..... 122–128.
e., Posta és tűzoltóság ..... 128–130.

Források:

C. Plini Caecili Secundi Epistularum libri decem. Recensuiit: Elmer Truesdell Merill. Lipsiae. MCMXXII.

C. Plinius Caecilius Secundus: Briefe. Übersetzt von Kluszmann und Binder (Langenscheidtsche Bibliothek Band. 102.) Berlin.

Otto, Walter: Zur Lebensgeschichte des jüngeren Plinius. (Sitzungsberichte der Bayer. Akad. d. Wiss. Philos.-philolog. u. hist. Klasse. Jahrgang 1919. 10 Abh.)

Friedlaender, L.: Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms. Besorgt v. G. Wissowa 4. Bände. Leipzig 1921-1923. 9.-11 Aufl.

Birt, Th.: Römische Charakterköpfe. 7. Aufl. Leipzig. 1924.

Mereskovszki: Örök útitársaink (Ifjabb Plinius 86-123 l.) Bp. 1921.

Kroll, W.: Studien zum Verständnis der römischen Literatur. Stuttgart. 1924.

Van Maerger Vrodalom

I

C. Plinius Caecilius Secundus, qui anno LXI. vel. LXII. p. Chr. n. Comi natus est et haud dubie anno CXIII. mortuus est, unus ex scriptoribus litterarum historiae Latinarum ad alliciendos hominum animos aptissimus est. Epistularum decem libros nobis tradidit, in quibus omnes res Romanas temporis eius videmus. Vitae firmam aetatem Domitiano imperante agebat, quorum res temporum animos gravius commoverunt. Triginta quinque annos natus erat, cum Traiano principatum tradiderunt huiusque regnantis optimo tempore etiam Plinii animus laetus factus est.

II.

Elementa in Plinii epistulis reperta rerum gestarum, quae ad deorum hominumque res pertinent, in duas partes divisimus: primum quae ad vitam privatam, secundum quae ad vitam publicam attinent.

Traiano imperante ad vitam familiarem quoque beatius tempus secutum est, quia adulteria acriter punita sunt. Plinius enarrat feminas virtutibus egregiis ornatas fuisse, quae pro coniugibus etiam mori potuerunt.

Romani liberi aut domi docti aut in scholas missi sunt, ut ibi instituerentur. Eruditio puellarum usque ad scholas perficiendas educationi puerorum

similis erat, deinde animi puerorum ad rem publicam puellarumque ad connubium praeparabantur. Mos erat quoque apud Romanos, ut amici familiae puellis maritos opportunos quaererent. Vitae spatia maturorum nuptiis virorum fere incipiente anno vicesimo quarto ad annum tricesimum extendebatur. Romanae puellae sine dote vix nubere poterant.

Servorum res valde mutata est, quia tempore Traiani cum iis non tam male ut prius actum est. Imperatorum singulorum libertos magnam potestatem habuisse satis constat.

Christi religionem iam hoc

tempore multi secuti sunt, qui ideo persequebantur, quod imaginibus imperatorum sacra non fecerunt.

Plinii tempore amore naturae permoti homines animo prompto paratoque villas ad flumina lacusque aedificabant, ut voluptates illi ex amoenitatibus pulchrarum regionum se caperent. Plinius multas villas, unam Laurenti, secundam in Etruria plurasque ad lacum Larium habebat. Hae villae instruebantur luxuriose ut domino commoditates praeberent. Villae bibliothecas hortosque habebant in quibus flores et arbores serebantur, non nunquam inter arbores etiam signa collo-

ta sunt et aquae salientes leni murmure delabebantur. Villae praecipue eis locis aedificabantur ex quibus pulcherrimos prospectus ad regiones circumiacentes patebant. Amor naturae Plinium ad eruptionem describendam montis Vesuvii adduxit, cum patruus eius, Plinius Maior, cognitionis et scientiae cupiditate oppressus mortem adiit.

Homines in rebus publicis pessi animo libenti se receperunt ut ex otio voluptates caperent sive in studio litterarum versarentur sint. Plinius nullum diem intermisit, quin aliquid scripsisset sine legisset. Non solum Plinius sed etiam ceteri Ro-

mani viri summi, qui aliquid scribere poterant in studiis litterarum quietem capiebant. Hos studiosos multa scripta scripsisse, si epistulas Plinii legamus, in quibus nomina poëtarum scriptorumque reperimus, videtur. Etiam ipse praeter epistulas poëmata lyrica, historias orationesque scribebat. Haec condicio, quod multi studiosi erant rebus ad ingenium pertinentibus haud nocebat, mercatura enim librorum vigebat, bibliothecae recitationesque instituebantur. Primum ideo opera recitabant ut inter se de libris iudicium facerent, deinde ut auditores recitationi-

lus fruerentur. Plinium societatis sedes studiosorum litterarum hominum tenuisse puto, ad quam societatem Silius Italicus, Suetonius Tranquillus, Valerius Martialis, Cornelius Tacitus celeriique adnumerabantur.

Plinius in epistulis suis nos de coetibus sollemnibus eiusdem temporis certiores facit, ad quos indutus toga virilium, obsignanda testamenta, nuptiae, sponsalia, advocationes, consilia attinebant.

Hoc tempore iam ludi circenses gladiatoriaque certamina a multis contemnebantur, immo a nonnullis etiam tollebantur. Plinius vulgus hominum, quod

tam vilibus spectaculis delectabatur sprevit et gavisus quod aliquo loco finis spectaculi factus est.

Plinius etiam res provinciarum nobis nuntiat, quia Traiano imperante proconsul Ponti et Bithyniae provinciarum erat.

Ex epistulis eius Traianique aedificia instruendae imperatorem curavisse et ad aedificia nova faciendo ab illo etiam concessionem petere necesse fuisse et privatos homines quoque publica aedificia extruisse cognoscimus.

Commeatus tabellariorum, quem imperator Augustus ordinabat in imperio toto Romano instituebatur

et ex provinciis in Italiam solum cum diplomatibus proficisci poterant.

Erant societates quoque ad compescendam incendiis, sed opera has[illegible] agere Traianus molestè tulit, quia timebat, ne ad res commutandas idoneus usui esset.

Plinius élete és kora.

Caius Plinius Caecilius Secundus életére vonatkozólag a C. I. L. két feliratán kívül (V 5279. és Addit ad vol. V. Gall. Cisalp Nr 745) legfontosabb forrás a leveleiben rejlő nyilatkozatok.[1] Kr. u. 61 vagy 62-ben született a felsőitaliai Comumban, mert a Vezuv kitörésekor, 79-ben 18 éves volt (VI. 20. 5.). Késői gyermeke lehetett szüleinek, mert anyját ugyanekkor annis et corpore gravis-nak említi (VI. 20. 12.). Még gyermek volt, mikor atyját elveszítette. Gyámja, atyja iránt tanusított szeretetéből, Verginius Rufus lett. (II. 1. 8). Elemi iskoláit szülővárosában, Comum-

1. A Plinius életére vonatkozó chronologiai adatokat W. Otto értekezéséből vettem.

ban végezte. Később nagybátyja, az idősebb Plinius adoptálta. Az elemi iskola elvégzése után rhetorikai iskolába Rómába ment és Quintilianusnak (II. 14.9.) és Niceles Sacerdosnak (VI.6. 3.) lett a tanítványa. Iskolái elvégzése után katona lett, majd ügyvédi gyakorlatot folytatott (VI. 29.8.). Domitianus 91-ben quaestorrá nevezte ki Calestrius Tiroval együtt, akivel együtt katonáskodott és akit később a praetorságban is követett (VII. 16.2.). 93-ban tribunus plebis (I. 23.2., VII. 16.2.), 95-ben praetor lett. Megkapta a praefectus aerarii militaris (V. 14.5.) és a praefectus aerarii Saturni (X. 3.1.) hivatalt is, az előbbit 96-ban, az utóbbit 98-ban. Ugyláthatjuk mindkét praefectura előlépcső volt a consulsághoz, amit 100-ban nyert el. (IX. 13.11.).

Tisztársa a consuli hivatalban Iulius Cornutus Tertullus volt (V. 14.5) A 100. vagy a 101. évben curator alveiTiberis et riparum et cloacarum urbis (V. 14.2), 101-ben augur lett Iulius Frontinus utódjaként (IV. 8. 3) és végül Traianus Pontus és Bithynia provinciába küldötte azzal a megbízatással, hogy a provinciában mutatkozó rendetlenséget kijavítsa. (X. 32. 1.) E hivatalában érte a halál, hogy mikor, azt nem tudjuk biztosan.

Háromszor nősült meg, de gyermeke nem volt (IV. 13. 5), pedig vágyódott utánuk (VIII. 10. 3, X. 22.). Mikor harmadszor megnősült, már öregedő ember volt (IV. 19. 5.) Utolsó felesége Calpurnia volt, akit nagyon szeretett; mikor feleségé távol volt tőle, nem volt nyugta, egész éjszakáját

arcképe előtt töltötte. (IV. 19., VI. 4., VII. 5, VIII. 19. 1, X. 120. 2)

Plinius vagyoni viszonyai jók voltak, Italia több vidékén volt bírtoka. Volt egy bírtoka Tifernum Tiberinum mellett (IV. 1. 3-4), azután szülőföldjén Comumban, hol a Lacus Larius mellett több villát is építtetett. (IV. 6. 1., IX. 7.). Ezenkivül volt még két villája, mind a kettő pazarul felépítve és berendezve; az egyik Etruriában (II. 17), a másik a régi Laurentum helyén, a tengerparton (V. 6). Hogy anyagi viszonyai nem voltak rosszak mutatja még az is, hogy bő szüretje szokott lenni (IX. 20) hogy rokona vagy ismerőse bányát hozománnyal látta el (VI. 32) és hogy saját költségén több nyílvános épületet építtetett.

20 vagy 21 éves lehetett, amikor

is kötet

Domitianus uralomra jutott (81) és így életének legszebb kora a 20-35 évig terjedő életszakasza Domitianus uralkodásának borzasztó idejére esik.* Fájdalmas melancholiával emlékszik vissza még később is arra a szomoru korra. „Jobb elfeledni, mint emlékezni arra a korra - írja később - amikor az erény gyanus, a tétlenség értékes, a vezéreknek nincs tekintélyük, a katonák fegyelmezetlenek, nincsen parancs, nincsen engedelmesség, mindenütt bomlás, mindenütt zürzavar és visszásság. Láttuk mi a szenatuszt is, de a remegő és néma szenatuszt, ahol veszedelmes volt kimondani, amit akartak s amit nem

* Dolgozatomba Plinius életére vonatkozólag csak azokat az adakat vettem fel, amelyek leveleiből előtünnek.

akartak: siralmas. Mit lehetett akkor tanulni? Mi haszna volt akkor a tanultaknak, amikor a szenátust a legnagyobb tétlenségre vagy a legnagyobb gazságokra hívták össze és vagy szépségére vagy fájdalmára tartották ott. Sohasem határoztak komoly dologról, de gyakran igen szomoruról. Ugyanezt a nyomorúságot kínlódtuk mi is szenátorok, évtizedeken át részesei ennek a bűnnek és szellemünk ezáltal a jövőre is meggyengült, megtört és lesujtott lett. És csak rövid ideje (mert az idő annál rövidebb, minél szerencsésebben telik), hogy tudhatjuk mik vagyunk és tehetjük, amit tudunk." (VIII. 14. 7-10). „Az emberek tenérodek bűne közül az volt

a legborzasztóbb, amikor a szenátuszban egyik szenátor a másikat, praetorviselt ember volt konzult, a biró a vádlottat verette bilincsbe." (IX. 13.2).
Plinius ezekben a nehéz időkben igazi bátorságot tanusított. Nem lett hizelkedővé, mint Quintilianus és Martialis, sőt egyenesen akarata ellen cselekedett a vérszomjas fenevadnak, amikor élete kockáztatásával az állam leghatalmasabbjai és a császár barátai ellen lépett fel. (I. 18.3).
Meglátogatta Artemidorus filozófust is. Ez annál említésre méltóbb" és annál veszedelme sebb, mert akkor praetor voltam. Pénzt adtam neki, magam is kölcsönt vettem fel, hogy nemes célokból eredő adós-

ságát kifizesse, mert befolyá-
sos, gazdag barátai, akkor
nagyon hallgattak. Mindezt ak-
kor tettem, amikor barátaim
közül hetet megöltek vagy számüz-
tek. Kivégezték Seneciot, Rusti-
cust és Helvidiust, számüzték
Mauricust, Gratillat, Arriát
és Fanniát. A körülöttem le-
csapó villámoktól mintegy
megperzselve biztos kilátása-
im voltak, hogy én is úgy
fogom végezni. Azért mégsem
hiszem, hogy valami nagysze-
rü dicsőséget szereztem ma-
gamnak, mint ahogy ő (Arte-
midorus) mondja, hanem
csak a szégyent kerültem el".
(III. 11. 2-4). Halálthozó lehetett vol-
na rá ez a vállalkozás, de
lélekjelenléte nem hagyta el
akkor sem épen úgy, mint a

Vezuv kitörésének borzalmas éjszakáján. „Dicsekedhetném -írja Tacitusnak - hogy ekkora veszedelemben egy jaj vagy egy bátortalan szó sem hagyta el ajkamat (VI 20.17).
Ezek a siralmas idők Domitianus halálával (96) megszüntek.* Utána Nerva csak két évig uralkodott. 98-ban adoptált fia, Traianus követte a trónon. Uralkodása áldásos volt az egész birodalomra. Alatta érte el a római birodalom legnagyobb kiterjedését és vele lett a római történet világtörténetté.

Mikor császárrá kiáltották katonáival együtt a Rajna mentén állott. Császárrá kiáltásakor hazament Rómába, de nem sokáig maradt ott, mert Decebal Daciában

* Th. Birt: Römische Charakterköpfe. 260-281l.

nyugtalankodott. Ezalatt Rómában nyugodttá lett az élet. Néró́t és Domitianust végérvényesen elfelejtették és örültek az új uralom áldásainak. Martialis nem találta többé visszhangot a fővárosban, ezért el is távozott Rómából. A nagyhangú, hízelgő költészet megszűnt és helyette Juvenalis szóta szatíráit az elmúlt időkre és emberekre. Ekkor tűnik fel Tacitus és Suetonius is, ekkor gyűjti össze és adja ki Plinius leveleit.

Plinius leveleiben elvonul előttünk az egész római élet. Látjuk a tisztes római szülőket, amint féltve gondoskodnak gyermekeikről, amint sírókönnyek között kísérik halottaikat utolsó útjukra. A szol-

gák helyzete már ekkor megváltozott, már azokat is embereknek tekintik. Plinius leveleiből valami jóság sugárzik, mintha már a keresztyénség mindent lenyügöző szeretetének fuvalma érintette volna az emberek lelkét. Nem keresztyénség még ez, csak józan sztoikus-epikureizmus. E józanság mögött még azonban ott lebeg, bár tudattalanúl az elmúlt idők borzalmassága. Ez az életfilozófia teremti meg az otium szertelen dícséretét és vonzza oda az embereket, hogy a villák csendjében vagy kertekben gyönyörködjenek a természet szépségeiben, elmélkedjenek a világ dolgairól, mindenek fölött pedig oda, hogy irodalommal

foglalkozzanak. Plinius leveleiből színes képet nyerünk az állami élet és társas érintkezés területéről is. Látjuk az előkelő római társáságot, amint lakoma alkalmával vígad vagy a cirkuszban és amphitheatrumban lelkendezik a játékért. Majd végeláthatatlan pörösködesek szemtanni vagyunk. Ezenkivül a provinciák életébe és a keresztyénség akkori állapotába is bepillanthatunk.

Traianus Decebal leverése után visszatért Rómába és elkészíttette a róla elnevezett dombormüves oszlopot, mely máig hirdeti az „optimus princeps" dicsőségét. Rendezte a vagyoni viszonyokat is sa művészet és irodalom fellendülését jóakaratú pártfogásával idéz-

te elő. Miután Rómában nyugalmat és békét teremtett, a birodalom keleti részét akarta rendezni, mert a birodalomnak ez a része nem volt biztonságban a parthusoktól. Ezt a tervét nem fejezhette be, mert beteg lett. Vissza akart térni Rómába, de Ciliciában meghalt.

A Nerótól - Traianusig terjedő időben élte le Plinius mozgalmas életet. Talán sohasem volt része abban a nyugodtságban, ami után annyira vágyódott és amivel az ember tartozik önmagának. „Mert életünk első és középső részével hazánknak tartozunk, az utólsóval önmagunknak." (IV.23.3.)

A Plinius leveleiben található művelődéstörténeti adatokat

két nagy csoportra osztottam. Elő-
ször tárgyalom a magán életre, a-
zután a társas életre vonatko-
zó dolgokat. 2.

I. Magánélet.

a., a család.

Traianus uralkodásának boldog századában a családi életre is boldogabb kor következett. Az előző időkben legtöbbször maguk a császárok nélkerték a családi élet szentségét ellen. Pliniusnál már sok férjről és hitvesről olvasunk, hogy milyen boldog együttélésben éltek egymással. A házasságtörést büntették és van eset rá, hogy a császár maga foglalkozott házasságtörési üggyel. A centumcellai villájában tárgyalt ügyek között előfordul egy házasságtörési eset is. Egy tribunus militum feleségét azzal vádolták, hogy egy centurióval meg-

csalta férjét. A császár a centuriót rangjától megfosztotta és számüzetésbe (relegatio) küldte. Az asszonyt is megbüntették a lex Julia értelmében. De a férj nagyon szerethette feleségét, mert még akkor is magánál tartotta, amikor a házasságtörésről bizonyossá lett. (VI. 31.4–6). – Plinius is nagyon szerette feleségét, mert mikor az távol volt tőle, nem tudott aludni. (VII. 5).

Voltak kiváló erényü nők kiknek erénye a héroizmussal határos. Mikor egyszer Plinius a Larius tavon hajózott, öreg barátja elmondott neki egy esetet. Az egyik tóparti villából a vízbe ugrott egy házaspár. A férj gyógyíthatatlan betegségben szenvedett és ráuette feleségét, hogy vele együtt haljon meg. A felesége

hajlott kerésére és együtt vetették magukat a tóba (VI. 24).

Arriáról, Caecina Paetus feleségéről több esetet jegyez fel Plinius. Paetus és fia halálosan megbetegedett. A fiú meghalt és az anya férje előtt eltitkolta halálát és temetését. A férje kérdéseire mindig azt válaszolta, hogy fia jobban van és ebédjét elköltötte. Könnyeit és gyászát nagy fájdalmában is el tudta titkolni. (III. 16. 3-6). Mikor Scribonianust, a dalmát legio parancsnokát, a Claudius ellen szőtt összeesküvés alkalmával meggyilkolták, Caecina Paetust is elfogták. Arria fogságába is követni akarta férjét, hogy ott is szolgálatára legyen. De a katonák nem engedték, hogy ő is felszálljon a

hajóra, erre ő egy halászbárkára ült fel és úgy követte a hajót, amelyen férjét vitték (III. 167-9) Scribonianus feleségének, amikor az Claudius császár előtt vallomást tett, ezt mondta: „Te, akinek ölében Scribonianust meggyilkolták, még élsz?" Ebből látszott, hogy halálra szánta magát. Veje, Thrasea, megkérdezte tőle a többek között: „Ha nekem el kellene pusztulnom, azt akarnád, hogy leányod is velem együtt haljon meg."? Erre ezt felelte: „Azt, ha olyan sokáig élt egyetértésben veled, mint én Paetusszal." Ettől fogva jobban vigyáztak rá és mikor ő ezt észrevette, így szólt: „Hagyjatok magamra, azt elérhetitek, hogy csúful pusztuljak el, de halálomat nem

gátolhatjátok meg." Ezzel felugrott a székről és olyan erővel vágta fejét a falba, hogy összeesett. Mikor eszméletét visszanyerte ezt mondta: „Mondtam nektek, hogy csúf halált választok a halálra, ha megakadályozzátok, hogy szépen haljak meg." (III. 16. 10-12). Arriát annyira a hű hitves mintaképének tartották, hogy a hű hitves fogalmaként feliratokon is előfordul a neve.*

Fannia, Helvidius Priscusnak a felesége, aki Arriának unokája volt, kétszer kísérte el férjét számkivetésbe és harmadszor férje miatt őt is számüzték. Férje kivégzése után nyugalmas megkérte Senecát, hogy írja meg férje életét. A munka-

* Friedlaender: Sittengeschichte. I. 312 l.

hoz maga szolgáltatott adatokat és ezért kellett számüzetésbe mennie. De még akkor is magával vitte a férjéről írott könyvet, pedig azt a szenatus határozata kövétkeztében meg kellett volna semmisíteni. „Micsoda tisztaság, szentség, méltóság és állhatatosság volt akkan az asszonyban"! jegyzi meg Plinius (VIII. 19). a hű hitves emlékére még gladiatori játékokat is rendeztek (VI. 34).

b, Gyermekek.

Plinius korában a gyermektelenség, vagy az egyke nagyon el lehetett terjedve, mert megjegyzi Asinius Rufusról, hogy sok gyermeket kívánt akkan a szárazdan, amikor az egy gyermeket is tehernek tartják. Asinius Ru-

fus lenézi az ilyen embereket és már nagyapának is hívják (IV. 15 3).

Pliniusnak nem volt gyermeke, pedig szerette volna (IV. 13 5). Szomorúan írja felesége nagyapjának, hogy Calpurnia áldott állapotban volt, de nem tudott róla és nem vigyázott magára, így a terhességből abortus lett. (VIII. 10., VIII. 11.). Gyászolja és nagyon sajnálja a Helvidius-nővéreket, kik mind a ketten gyermekszülésben haltak el (IV. 21).

Az egykerendszernek aztán az a következménye, hogy az egyetlen gyermeket nagyon elkényeztetik és ha meghal, halálát túlságosan gyászolják. Regulus fia elhunyta alkalmával, annak máglyájánál leölette kedvenc állatait, inkább csak fájdalma mutogatása végett,

mint őszinte fájdalmában (IV 2.3-4)
Azután pedig fiának arcké-
pét megfesttette és szobrát elkészít-
tette viaszból, bronzból, ezüst-
ből, aranyból elefántcsont-
ból és márványból. Könyvet
írt életéről, amit aztán e-
zer példányba kinyomatva Ita-
liába és a provinciákba szét-
küldött, a városi tanácsoso-
sokat pedig megkérte, hogy
fogadjanak egy jó hangú em-
bert, aki a könyvet a nép
előtt felolvassa. (IV 7 1-2)

c., Tanítás, nevelés.

A gyermekek tanítására vagy
házi tanítót alkalmaztak
(III.3.3) vagy nyilvános iskolába
járatták (II.18.1). Ha a gyermek
szülővárosában nem volt is-

kola, akkor valamelyik nagyobb városba küldték iskoláztatni. Tanító sem volt minden kis városban vagy faluban.

Egyszer Plinius otthon volt Lommban és megkérdezte egy fiútól, hol járt iskolában. A fiú azt felelte, hogy Mediolanumban, mert Lommban nincsen tanító. Plinius méltatlankodva kérdezte a gyermek apjától és többektől, akik ott voltak, hogy miért nem fogadnak egy tanítót. Jobb volna, ha volna tanítójuk, mert a gyermekek állandóan szüleik szeme előtt volnának és kevesebbel is kerülne többe a tanító fizetése, mint amennyit az utiköltségre és lakásra költenek, ha fiukat idegen városba küldik. Plinius még

azt is megígérte, hogy harmadrészét a költségeknek magára vállalja, csak legyen tanítója Comumnak. Hozzáfűzi még azt a kívánságát is, hogy ezután majd Comumba menjenek a gyerekek az idegen városokból és ne a comumiak menjenek más városba. Kéri végül Tacitust, hogy keressen alkalmas tanítót a comumiak számára (IV. 13).

Ha a jómódúak elvégezte otthon az elemiskolát akkor elküldték valamelyik híres rhetorhoz, hogy a szép tudományokban (artes honestae) is jártasságot szerezzen. Plinius korában híres rhetorok voltak: Quintilianus, Nicetes Sacerdos (VI 6 3) és Julius Genitor (III. 3., VII. 30).

A rhetorikai iskola elvégzése

után, mely körülbelül a mi középiskoláinknak felel meg, a szónoki ifjak nagy egyetemre mentek filozófiát tanulni nagy mindjárt a fórumra léptek, hogy a politikai élet rejtelmeit megtanulják. A nevelés a katonai szolgálat kitöltésével fejeződött be. Plinius a régi időket szépen hasonlítja össze azokkal az időkkel, a mely időket ő ifjúkorában élt át. „Régen az volt a szokás, hogy az öregektől emlékezetből nemcsak füleinkkel, hanem szemeinkkel is megtanultuk, hogy mit kell majd tennünk és azután közösségképen magunk adtuk át tudásunkat a fiatalabbaknak. Így a fiatal embereket korán beavatták a tábori szolgálat-

ba, hogy ungedelmeskedés útján tanúljanak meg parancsolni s a vezérkedéshez azalatt szokjanak hozzá, mig követik a vezér parancsait; így azok, akik állami hivatalokra vágytak, ott voltak a curiában és a forumon és szemlélték a nyilvános tanácskozást, mielőtt részesei lettek volna. Kinek-kinek az apja volt a tanító mestere, akinek pedig nem volt apja, annak helyét egy tekintélyes és idősebb szenátor pótolta... az egész szenátori eljárásmódot példák útján tanúlták meg az ifjak, ami a legbiztosabb módja a tanításnak. Mi ifjúkorunkban résztvettünk ugyan a tábori életben, de jobb elfeledni, mint emlékezni

az olyan korra, mikor az erény gyanús, a tétlenség értékes, a vezéreknek nincsen tekintélyük, a katonák fegyelmezetlenek, nincsen parancs, nincsen engedelmesség, mindenütt bomlás, mindenütt zürzavar és visszásság. (VIII. 14).

Régen még a centumviri bírósági tárgyalásra sem mehettek egyedül az ifjak, még a nemesek sem, csak egy konzulságot viselt férfi oldalán. (II. 14. 3).

A lányok iskolai nevelése alsóbb fokon olyan lehetett, mint a finké. Azonkivül az előkelő lányoknál nagy fontosságot töltött be az irodalmi és zenei oktatás. Plinius dicséri Fundanus leányát, aki 13 éves kora ellenére szor-

galmasan és értelmesen olvasgatott és kiméletesen, illedelmesen játszadozott. (V. 162-3.).

Plinius felesége nagyon szeretett irodalommal foglalkozni, könyveit olvasgatja és még meg is tanulja. Ha Plinius beszédet akar tartani, nyugtalan és nagyon örül, ha sikerült a beszéde. Miatt férje beszél, ő hírvivők útján tudja meg, hogy férje beszéde hogyan tetszik. Ha recitatiót tart, akkor felesége függöny mögött ül és az ilyenkor nagy örömmel hallgatja. Férje verseit lant kíséretében szokta énekelgetni (IV. 192-4).

A nők írogattak is, ha nem léptek is a nyilvánosság elé írásaikkal. De az ismerőseiknek szívesen elolvas-

kedtek vele. Pompeius Saturninus, ki maga is szokott verseket írni, felolvasott néhány levelet Plíniusnak s azt mondta, hogy a felesége írta. Olyanok voltak, mintha Plautus vagy Terentius írta volna őket prózában. (I. 16.6.)

d., Házasság.

Az iskola elvégzése után a lányokat a férjhezmenetelre készítették elő. A szülők ismerőseik körében gyakran tudakozódtak alkalmas fiatalemberekről, akikhez lányaikat szívesen hozzáadnák. Plinius értesít bennünket egy ilyen esetről amiből kiviláglik, hogy a férj választásnál akkor is arra a

kellékek szerepeltek, amelyek manapság. Pliniust barátja, Innius Mauricus kérte, hogy testvére leánya számára férj után nézzen körül. Plinius talált is alkalmas férfit Minucius Acilianus személyében, aki ugyan már nem lehetett nagyon fiatal, mert Pliniusnál csak néhány évvel volt kevesebb idő. Hazája Brixia, abból a régi Italiából, amely város még sokat megőrzött a régi erkölcsösségből derékségből és falusi egyszérűségből. Minuciusnak a családja is megfelelő. Apja első ember a lovagrendűek között. Anyai nagyanyja Pataviumba való, ez a város pedig híres volt erkölcsösségéről és Minucius

nagyanyja még a pataviumiak között is példaképül szolgálhat. Mauricus már elérte a quaestori, tribunusi és a praetori rangot is. Ezenkivül életerős, egészséges, szép, szorgalmas férfi. Apjának nagy vagyona van. „Ha rátok gondolok, akiknek vőt keresek, írja Plinius, úgy gondolom, hogy a vagyonról hallgatnom kell, de ha az általános szokást és az állam törvényeit nézem, amelyek szerint mindenekelőtt a vagyoni viszonyt kell tekintetbe venni, akkor még ezt sem mellőzhetem el. Valóban, ha az ember az utódokra és pedig számos utódra gondol, akkor a választás feltételei között a vagyoni viszo-

nyokat is tekintetbe kell venni. (I. 14. 3-9).

A házasuló férfiak életkora természetesen nagyon változó volt, de úgy látszik, hogy átlag 24-30 év között szoktak megnősülni. Ummidius Quadratus még nem volt 24 éves, mikor megházasodott (VII. 24 3), Minucius Acilianus pedig már elmúlt 30 éves, mert már praetori rangot is viselt. Junius Avitus aedilis jelölt volt, mikor meghalt és egy évvel azelőtt nősült meg. (VIII. 23 8).

A hozomány nagyon fontos volt a rómaiaknál. Plinius rokonának Calvinának 100000 ast adott hozományul (II. 4. 2), Quintilianus leányának pedig 50000 ast, azért, hogy leendő

férjéhez méltó ruhái és szolgái legyenek (VI. 32). Az eljegyzést és a lakodalmat nagy ünnepséggel tartották meg, ahova az ismerősöket is meghívták (I. 9, VI. 167)

e.) Szolgák.

A szolgák viszonya a császárkorban az előző állapotokhoz képest nagyon megváltozott. Egyes szabadonbocsátott raboszolgák nagy hatalomra tettek szert, mint pl. Polyclitus, Nero szabadosa. Traianus szabadosa, Eurytamus ellen, aki megrendeléletet hamisított, a vádlók nem merték Traianus jelenlétében nyíltan felépni, mire a császár félelmükkel ezzel

a szokatlanodó mondásával üzte el: „Ő nem Polyclitus, én pedig nem vagyok Nero (VI.31.8-9)
Traianusnak volt egy másik szabadosa is: Lycomas (X.63, 67) Plinius méltatlankodva és mosolygva írja, hogy a minap látta a via Tiburtinán az első mérföldkövön innen Nero szabadosának, Pallasnak a síremlékét, amelyen ez a felirat volt: „Ennek a szenatusz patrónusai iránt tanúsított hűségéért és kegyességéért praetori kitüntetést és öt millió sestertiust adományozott és ezzel a kitüntetéssel meg volt elégedve." Pallast ezen kitüntetésen kívül még a konzulrendbe is felvették (VII.29, VIII.6)
Plinius Paternushoz írott levelében érdekes, korjellemző

dolgokat mond szabadságáról. Ekkor már a szolgákat is embereknek tekintik. „ Egészen bevett szabadságaimnak a betegsége és halála, különösen két fiatalé. Két nagyszom van, ámbár nem elég nagy fájdalmam ellensúlyozására, de mégis nagyasztalás. Az egyik szabadelvűségem a szolgák szabadonbocsátására nézve, mert úgy gondolom, hogy nem korán nevettem el azokat, akiket szabadonbocsátásuk után nevettem el. A másik nagyszom az, hogy megengedem nekik, hogy végrendelkezzenek és mintha végrendeletük törvényes volna, nagyszok a megtartásukra. Rendelkeznek és kérnek tetszésük szerint, én pedig úgy

engedelmeskedem nekik, mint-
ha parancsolnóimnak: osztoznak,
ajándékoznak, végrendelkez-
nek, persze csak a házon be-
lül. Mert a szolgák számára
a ház, mintegy az állam és a
polgári haza szerepét tölti be.
Ámbár ezen végzet folytán meg-
nyugszom, mégis kedvetlen és
levert vagyok épen amiatt az
emlékezés miatt, mely arra
indított, hogy ezt megenged-
jem nekik. De azért mégsem
akarok hozzájuk nagyon szi-
gorú lenni. Ismerek jól olyan
embereket, akik az ilyen ér-
zéketlenséget nem neve-
zik másnak, csak kárnak
és azért magukat nagy és
büszke embereknek gondolják
Hogy ők nagyok-e, büszkék-e,
nem tudom, de mindenesetre

nem emberek. Mert az embernek az a tulajdonsága, hogy a fájdalomtól megilletődik és azt átérzi, de mégis ellenáll neki, vigaszlalást keres és nélkülözi, ha nem talál vigasztalást" (VIII. 16. 1-4.). Máskor kéri Sabinianus barátját, hogy bocsásson meg szolgájának, aki sírva Pliniushoz menekült. A szolga már úgyis megbünhődött azáltal, hogy azt hitte, hogy halállal fog lakolni (IX. 21).

Mikor Zosimus Plinius művelt szabadosa, tüdőbeteg lett, elküldte Egyiptomba gyógyulni, de mikor visszajött, tüdőbaja újból elővette. Ekkor a tengerpartra, Valerius Paulinus Forum Iuliiban fekvő birtokára küldi és egyúttal ezt írja Paulinusnak: „Látom, milyen jó-

sággal bánsz embereiddel és annál őszintébben megvallhatom neked, hogy én is menynyire elnézően bánok az enyéimmel. Mindig az a homerosi sor van az eszemben πατὴρ δ' ὣς ἤπιος ἦεν (oly jó volt mint apa) és ez a mi kifejezésünk „pater familiae". (V.19.) Encolpius felolvasójáért is nyugtalankodik Plinius, aki ugyancsak tüdőbajos lett és vért hányt (VIII.1.). Talán Plinius már nagyon is elnézően bánt szolgáival, mert mikor anyósát, Pompeia Celerinát, hívja magához, többek között ezt is írja neki: „jöjj azért is, hogy enyéim" valahára fellelkesedjenek, akik engem gond nélkül és csaknem hanyagul

szoktak várni. (I. 4).

f.) a filozófia és a vallás.

A pogány politheismus a római emberre Traianus idejében már nem volt olyan nagy uonzóerő mint régen. A vallás helyébe a filozófia lépett, különösen a sztoikus filozófia, amely a kereszténységgel való rokonságánál fogva áthidaló kapocs volt a pogányság és a kereszténység között s ez utóbbinak elterjedését elő is segítette.

Domitianus idejében ugyan elűzték a filozófusokat Rómából (III. 11), de már nemsokára ezután Plinius nagyon örül annak, hogy a szellemi élet Rómában mennyire

virágzik és felemlíti Euphrates, sztoikus filozófust, akit ő Syriában való katonáskodása alkalmával, még ifjúkorában megszeretett, hogy mennyien látogatják előadását (I.10).

A jóslatokban és álommagyarázásban való babonás hit nagyon el volt terjedve. Regulus peres ügyeire vonatkozólag mindig a haruspexektől kért jóslatot (VI 2.2, II 20.4) az idősebb Plinius a german háborúkról írott könyvét álomintésre kezdte el irni. Megjelent előtte álmában Drusus Nero alakja, aki Germaniában nagy győzelmet aratott és arra kérte, hogy nevét a feledés homályából emelje ki (III. 5.4). Suetonius arra kéri egyszer

Pliniust, hogy járjon közben, hogy az ügyében kitűzött tárgyalást halasszák el, mert erre inti álomképe. Plinius azt válaszolja neki, hogy meg kell fontolni a dolgot, mert az álomkép az ellenkezőt is jelentheti (I. 18).

A keresztyénségre vonatkozólag világtörténeti fontosságú az a két levél, az egyik a Pliniusé, amelyet Pontus és Bithynia-i kormányzósága idején írt Traianusnak, a másik Traianus válasza, amelyik nagyon is ingadozó módon intézi el a keresztyének ügyét.

„Ünnepélyes szokásom nekem, uram, hogy minden kétes dologban hozzád fordúlok. Mert ki tudna biztosabban vezetni, ha

kétségeim vannak, vagy akartam, ha tudatlan vagyok. A keresztyének ellen rendelt törvényszéki vizsgálatoknál sohse voltam jelen, ezért nem tudom, miért és hogyan büntessük vagy vonjuk felelősségre őket. Nem kisebb volt kétségem aziránt sem, nem kellene-e különbséget tenni közülük kor szerint, vagy hogy gyengébb és erősebb emberek ugyanazon elbánásban részesüljenek-e? Meghozzuk-e annak, aki megbánja bűnét? Vagy nem használ-e ha valaki, aki keresztyén volt, lemond a keresztyénségről? A puszta nevet büntény nélkül, vagy a névhez tapadó büntényt büntessük-e? Körben azokkal, akiket mint keresztyéneket jelentettek fel nekem, a követ

kező módon jártam el: Megkérdeztem tőlük, hogy keresztyének-e? Ha igennel feleltek, megkérdeztem őket újból, sőt harmadszor is és haláltal fenyegettem őket. Akik szilárdan megmaradtak hitük mellett, azokon végrehajtottam a büntetést. Nem kételkedtem, hogy akaratuk vallják is makacsságukat és hajlíthatatlan ellenállásukat kell megbüntetnem. Másokat, akik ugyanennek az esztelenségnek voltak az áldozatai, mivel római polgárok voltak, felírtam és Rómába küldöttem őket. A vizsgálat alatt a büntény, mint az rendesen történni szokott, elterjedt és többen gyanúba estek. Így egy névtelen följelentést adtak be, mely többeknek a nevét tar-

talmazta. Ezek tagadták, hogy ők keresztyének vagy azok lettek volna. Sőt az én előmondásom szerint az isteneket hívták, tömjént és bort áldoztak a te képed előtt, melyet e célra az istenek szobraival együtt elő hozattam, azonkivül átkozták a Krisztust, amire nem lehet kényszeríteni az igazi keresztyéneket; ezeket aztán elbocsáthatóknak gondoltam. Mások, akiket följelentettek, először azt mondták, hogy ők keresztyének, majd pedig letagadták, hogy azok. Voltak olyanok is, akik azt mondolták, hogy ők keresztyének voltak ugyan, de elpártoltak a keresztyénségtől, egyesek három, mások több évvel ezelőtt, sőt olyan is volt, aki húsz évvel ezelőtt. Ezek valamennyi-

en a te képedet és az istenek szobrait imádták és káromolták a Krisztust. De biztosítottak arról, hogy az volt a legnagyobb hibájuk vagy tévedésük, hogy bizonyos napon napfelkelte előtt összegyűltek és Krisztusnak mint istennek egy éneket énekeltek és esküvel kötelezték magukat, hogy nem követnek el lopást, sem latrocinium, sem házasságtörést, hogy esküjöket meg nem szegik, a rájuk bízott dolgokat le nem tagadják. Ennek elvégzésével eltávoztak, majd ismét összejöttek, hogy együtt és ártatlan ételeiket elfogyasszák. De ezt egy rendeletemre, amellyel a te parancsodra minden gyülekezést eltiltottam, abbahagyták. Annál inkább szükség

nek láttam, hogy két szolgálóból, akiket diakonisszáknak hívnak, kinzással vegyem ki az igazságot. De nem találtam semmi mást mint hitvány, túlzott babonát. Ezért a vizsgálatot elhalasztottam, hogy tőled kérjek tanácsot. Alkalmasnak láttam az ügyet a megfontolásra a tévelygők nagy száma miatt, mert mindenféle koru, minden rendű és mindkét nemű emberek közül sokan jutnak és még fognak jutni veszedelembe. Mert ennek a babonának a ragálya nemcsak a városokat, hanem a falukat és tanyákat is átjárta, de azt hiszem, hogy meglehet állítani és meglehet orvosolni. Zól tudom, hogy a már csaknem elhagyott templomokat ismét kez-

dik látogatni, hogy az ünnepi áldozatokat, amelyek egy ideig szüneteltek ismét bemutatják, hogy az áldozati állatokat, amelyek azóta ritkán akadtak vevőre, ismét vásárolják. Ebből könnyen látható, hogy milyen sok embert meg lehet javítani, ha módot adnak neki a bűnbánatra." (X. 96)

Erre következett a császár rövid válasza:

„Kedves Secunduson! Te azoknak a törvényszéki vizsgálatában, akiket mint keresztyéneket jelentettek föl, helyesen jártál el. Mert ebben a pontban nem lehet általános és meghatározott formát szabni. Kutatni nem kell őket, de ha feladják őket, és bebizonyosodik róluk, meg kell büntetni őket, de úgy, hogy

akik azt mondják, hogy ők nem keresztyének és ez nyilvánvalóvá is lesz azáltal, hogy a mi isteneinkhez könyörögnek, azoknak bünbánatuk miatt kegyelmet kell adni. Névtelen vádíratot semmiféle vádban nem szabad elfogadni. Mert a rossz példa ellenkezik századunk szellemével." (X. 97).

Traianus felelete nagyon ingadozó, de az is látszik belőle, hogy a császár nem nagyon törődött a keresztyénséggel. Ha a császár szobra előtt áldoztak, semmi bántódásuk nem volt.

g, Természetszeretet, kertek, villák.

Plinius idejében az a természetszeretet, amelyik Augustus idejében Vergilius eklogáit, Geor-

gicon-ját, és az Ara pacis Augusti virág és levéldíszét sugallta, teljes mértékben virágzott tovább.

Plinius nagy lelkesedéssel írja le a Clitumnus folyót (VIII.8), a Vadimon tavat (VIII.20) és elragadtatással beszél a villákról, a kertekről és a természet egyébb szépségeiről.

Rómában és Róma környékén sok látni-való volt, amiről az emberek nem vettek tudomást a közelségénél fogva, pedig ha ugyanazok Achaiában, Egyiptomban vagy Ázsiában lettek volna, bizonyára nagyon látogatták volna őket. A Vadimon tó amelyik Ameria mellett fekszik, olyan kerek, minthogyha művészi kezek alkották

volna olyannak. A víznek a színe is nagyon csodálatos: a kéknél világosabb, a zöldnél sötétebb. Különösen nagy érdekességet nyújtanak neki a rajta úszkáló szigetek. Náddal és kákával vannak benőve és szeszélyes alakokat szoktak felvenni, mert az egyes szigetek hol elválnak egymástól, hol meg egyesülnek, néha meg a tó közepéről a parthoz vonulnak. (VIII. 20).

Plinius még természetérzéséről tanúskodik, hogy leír egy időszaki forrást (II. 30) és elcsodálkozik a lithuanus folyón, amelynek a vize olyan tiszta, hogy a kavicsokat meg lehet benne számlálni. Partja mentén templom, kápolnák és villák

vannak építve, azonkívül egy fürdő, mely vendégfogadóul is szolgál. Az egész tóidék erdőkkel és berkekkel van borítva. (VIII. 8). Mulatságos esetet mond el egy delfinről afrikában, a hippoi parton, hol gyermekek a delfinnel játszadoztak (IX. 33).

Az ekmi csapások is megragadják Plinius képzeletét akár a Silexis és Anio kiöntéséről, pusztításairól ír (VIII. 17.) akár a Vezuv kitöréséről (VI. 16, VI. 20). Plinius-nak a Vezuv kitöréséről és a nagybátyja haláláról Tacitushoz írott két levele a gyarló embernek a természeti elemek tombolása fölött érzett mélységes megrendüléséről, de egyúttal a természeti jelenségek szemléletébe való beleéléséről is tanuskodik.

„Arra kérsz, hogy nagybátyám halálát írjam meg neked, hogy annál hitelesebben adhasd át az utókornak. Köszönetet mondok érte, mert tudom, hogy halála, ha te írod meg, halhatatlan dicsőséget fog szerezni neki. Ámbár a legszebb vidék pusztulásakor halt meg, de mint a népek és városok azon emlékezetes esemény következtében, örökké fog élni és ámbár sok maradandó munkát alkotott, mégis az ő örökkévalóságához a te munkáid nyújtanak halhatatlanságot. Úgy gondolom, boldogok azok, akiknek az istenek ajándéka folytán megadatott, hogy írásra méltó dolgokat cselekedjenek vagy olvasásra méltóakat írjanak, de legboldogabbak azok, akik-

nek mind a kettő megadatott. Ezek közé számítható nagybátyám a saját és a te könyveid következtében. Annál szívesebben magamra vállalom, csak azt kérem, hogy írd meg történeti munkádban. Nagybátyám akkor Misenumban volt flottaparancsnok. Augusztus 24-én, úgy délután egy óra tájban jelenti neki anyám, hogy egy szokatlan nagyságú és alakú felhő mutatkozik. A napon sütkérezett, majd hideg vizben megfürdött, azután evett valamit végül lefeküdt és tanult. A cipőit kérte és felment egy magaslatra, ahonnan ezt a csodálatos dolgot legiukább láthatta. Messziről nem lehetett meglátni, hogy a felhő melyik

hegyről száll fel, csak később
lett ismeretes, hogy a Vezuvról.
A felhő alakja leginkább egy
piniához hasonlított mert
hosszú törzzsel emelkedett a
magasba és azután ágakra
oszlott szét úgy gondolom, hogy
nagy nyomás dobta ki, mely
lassankint elvesztette erejét
vagy mert tulajdon sulyától nyom
va szélesedett ki és oszlott széj-
jel. Néha fehérnek látszott, más-
kor szennyesszínűnek és fol-
tosnak, amint földet vagy
hamut emelt a magasba.
Úgy gondolta nagybátyám hogy
ezt a jelenséget, mint tudós
férfiúnak közelebbről kell
megvizsgálnia. Egy könnyű bár-
kát hozatott és rámbízta a
választást, hogy vele akarok-
e menni vagy nem. Azt fe-

leltem, hogy inkább tanúlok adódik és véletlenül ép maga adott nekem irnivalót. Épen kilépett a házból, amikor megkapta Rectina levelét, aki megrémült a penyegető veszedelemtől, (mert villája a hegy tövében feküdt és onnan csak hajón lehetett menekülni) kérte, mentse ki ilyen nagy veszedelemből. Megváltoztatta szándékát és amihez tanúlni vágyó lélekkel fogott hozzá, a legnagyobb következetességgel vitte végbe. Elő hozatta a négyevezős hajókat, maga is felszállott, nemcsak Rectináéknak, hanem másoknak is segítségére sietett, mert a part kellemes fekvése folytán nagyon lakott volt. Oda siet a-

honnan mások menekülnek az utját és a hajó kormányát a veszedelem közepébe irányítja, annyira mentes volt minden félelemtől, hogy a borzalmas jelenségnek minden mozdulatát, minden alakját úgy diktálta és jegyeztette fel, ahogyan szemeivel látta azokat.

Már a hajóba hamu esett, mely annál forróbb és sürübb lett, minél jobban közeledett. Már horzsakő is esett fekete, égett és a tüztől széttöredezett, már a hirtelen támadt apály és a hegyről alázuhanó kövek megközelíthetetlenné tették a helyet. Kis ideig tanakodott, hogy vajjon visszaforduljon-e, majd odaszólt a kormányosnak, aki ugyanezt tanácsolta: „A bátrakat segíti

a szerencse, Pomponianushoz indúlj". Ez Stabiaeban volt, onnan tengeröböl választotta el, amelyet a tenger a part kanyarúlatairól alkot. Itt Pomponianus, noha a veszedelem még nem volt közel, de már látható és minél nagyobb és fenyegetőbbé, holmiját hajóra rakatta és elhatározta, hogy elmenekül, ha az ellenkező szél eláll. Nagybátyám, akinek a szél épen kedvező volt, kitörött, átkarolta remegő barátját, vigasztalta és bátorította őt. Hogy barátja félelmét saját nyugalmával enyhítse, fürdőbe ment. Ezután asztalhoz ült, derültséggel elédelt még, vagy ami épen olyan nagy dolog, látszólagos derültséggel.

Ezalatt a Vezuvból több helyen messze világító lángok, hatalmas tüzek törtek fel, amelyeknek fényét, a teljes sötétségbe borult éjszaka még növelte. Nagybátyám, hogy kísérőibe bátorságot öntsön, azt mondogatta, hogy amit égni látnak az elhagyott falvak tüze. Erre nyugodni tért és mélyen elaludt. Mert hallották hortyogását azok, akik az ajtóban megfigyelték, hortyogása ugyanis hatalmas teste miatt élesebb és hangosabb volt. De az udvar, amelyen át szobájába jutottak, annyira megtelt hamuval és kővel, hogy ki sem jöhetett volna a szobából, ha sokáig ott maradt volna. Felköltötték; ő kijött és Pomponianushoz és a többiekhez

ment, akik kint virasztottak. Együtt tanakodtak, hogy bent maradjanak-e a házban vagy kimenjenek a szabadba? Mert a házakat a gyakran megismétlődő, hatalmas földrengés annyira megrázta, hogy úgy tetszett, mintha alapjukból kiemelkedve ide-oda dobáltatnának. A szabad ég alatt a könnyű, de kiégett kövektől félhettek, de mégis a veszedelemnek ezt a fajtáját választották. Nagybátyámnál diadalmaskodott az értelem, a többieknél a folyton változó félelem. Párnákat tettek a fejükre, amelyeket kendőkkel kötöttek le, hogy a lehullő kövektől védelmezzék magukat.

Másutt már nappal volt, itt még éjszaka, mely min-

den éjszakánál sötétebb és sü-
rübb volt és amelyet fáklyák
és másféle világítás fénye
oszlatott szét. A part felé men-
tek, hogy közelebbről lát-hassák,
hogy tengerre lehet-e szállni, de
az még vad volt és féktelen.
Erre nagybátyám egy leterített
takaróra feküdt le, gyakran
kért hideg vizet és ivott belőle.
Nemsokára a lángok és az őket
megelőző kénszag a többieket
menekülésre kényszerítették,
őt is fölkeltették. Két szolgára
támaszkodva felkelt és tüs-
tént összeesett. Amint sejtem
a sürü füst megfullasztotta, mert
természettől gyenge, szük mell-
kasa és nehéz légzése volt.
Mintán újra nappal lett (már
a harmadik attól számítva,
amelyet utoljára látott) tes-

tét épen, sértetlenül megtalálták, az a ruha volt rajta, amelyet felöltött. Testtartása inkább alvó emberéhez, mint halotthoz hasonlított. – Én azalatt anyámmal együtt Misenumban voltam"... (VI. 16)

„Azt mondod, hogy az a levél, amelyet kérésedre bátyám haláláról írtam neked, kíváncsivá tett, hogy megtudd azt is, hogy én Misenumban, ahol maradtam, mert itt szakítottam félbe elbeszélésemet, milyen nyugtalanságot és veszedelmet állottam ki, „ámbár borzad a lelkem, ha visszaemlékezem, mégis lelekezdek".

Miután nagybátyám elutazott, időm hátralévő részét tanulmányainnak szenteltem,

hiszen emiatt maradtam ott. Megfürödtem, megvacsoráztam és lefeküdtem, de rövid és nyugtalan álmom volt. Több napon keresztül földrengés volt, de ez, mivel Campaniában megszokott dolog, nem ijjesztett meg bennünket. De azon az éjszakán oly heves volt, hogy minden nemcsak belerendült, hanem fölfordúlni is látszott. Anyám berontott hálószobámba ép akkor, amikor felkeltem, hogy őt is felébresszem, ha még aludnék. Leültünk a kis udvarba, amely a tengert a háztól csak egy kis távolsággal választotta el. Nem tudom, hogy ezt állhatatosságnak vagy oktalanságnak tartsam-e, mert akkor 18 éves voltam ~~voltam~~, Titus Livius hozattam ki ma-

gamnak és olvastam, hogy teljék az idő, sőt kivonatot is készítettem belőle. Nagybátyám egyik barátja, ki rövid idővel azelőtt Hispániából jött hozzá, látott engem és anyámat és még hozzá én olvastam is. korholta anyám nyugalmát és az én gondatlanságomat, de azért én épen olyan nyugodtan olvastam tovább.

Már hat óra volt és a nappal még mindig kétséges és halvány volt. A körülöttünk lévő házak szét voltak rombolva és így a bár szabad, de szűk téren az összeomlás nagy és biztos veszedelme fenyegetett bennünket. Akkor végre úgy gondoltuk, hogy elhagyjuk a várost. A megrémült nép azt teszi, amit a többiektől

lát és ami a félelemben okosnak látszik, a más tervét mindig többre becsüli a magáénál, a távozókat nagy csapatban követi és tuszkolja. Miután elhagytuk a várost, megállottunk. Itt új csoda és új rémület várt reánk. A kocsik, amelyeket előhozattunk, bár a puszta síkságon állottak, annyira düledeztek, hogy még kövekkel sem lehetett megtámasztani és egy helyben megállitani. Azonfelül a tenger, mintha magát nyelte volna el és úgy látszott mintha a földrengés visszakergette volna. Valóban a part kiszélesedett és sok tengeri állat ott maradt a száraz tengerfenéken. A másik oldalon fekete és rettenetes felhő gomolygott, amely kigyó-

szerű tüzet okádott hosszú sugárban, villámhoz volt hasonló, de annál nagyobb volt.

Ekkor ugyanaz a hispániai barátunk még élesebben, komolyabban intett bennünket: „Ha a te testvéred - így szólt - nagybátyád él, aztakarja, hogy ti is épségben maradjatok, ha meghalt az volt a kívánsága, hogy túléljétek őt. Miért halasztjátok hát a menekülést?" Mi azt feleltük neki, hogy nem gondolunk a megmentésünkre addig, amíg az ő életéről bizonytalanságban vagyunk. Anélkül, hogy att tovább időzött volna, tovasietett, elrohant a veszedelem elől oly gyorsan, ahogy csak tudott. Nem sokkal ezután az a felhő leereszkedett a földre és betakarta a tengert.

elfödte és elrejtette Capreae szigetét és Misenum hegyfokát el rejtette szemünk elől. Anyám kért, intett, könyörgött nekem, hogy meneküljek olyan gyorsan, ahogy tudok, én még ifjú vagyok, de ő már öregsége betegség által megviselt, szívesen hal meg, csak ne legyen halálom okozója: Csak vele együtt akarok menekülni, feleltem én. Erre megragadtam a kezét és kényszerítettem, hogy meneküljön. Csak nehezen követett és vádolta magát, hogy engem feltartóztatott. Már hullott ránk a hamu, de nem nagy tömegben. Visszanézek, mögöttünk sűrű fekete köd, mint a folyó árnyak a földre és követ bennünket. Térjünk le az útról, mondom,

amíg még látunk, hogy a tolongó tömeg az uton agyon ne taposson bennünket. Alig távoztunk el, hirtelen vak éjszaka állott be, de nem olyan, mint a felhős vagy holdnélküli éjjel, hanem olyan, mint a becsukott szobában támad, ha a lámpát eloltják. Mindenünnen lehetett hallani az asszonyok ordítását, gyermekek nyöszörgését, férfiak kiáltozását. Egyesek szüleiket hívták, mások gyermekeiket és hitvesüket, csak hangjukról próbálták megismerni egymást. Egyesek saját sorsukat, mások hozzátartozójukét sirat-ták, voltak, akik halálfélelmükben halált kívántak. Sokan az istenekhez fohászkodtak, mások azt mondták, hogy

nincsenek is már istenek és ezt az éjszakát tartották az utolsó éjszakának, a világ örökös éjjelének. Olyanok sem hiányoztak, akik az igazi veszedelmet költött és hazudott rémhírekkel sulyosbhították. Igy azt állították, hogy Misenum összeomlott, nem volt igaz, de elhitték. Kissé világosabbá lett, de a fény nem hirdette a napot, hanem a közeledő tüzet, mely a távolban megállott. A sötétség ismét beállott, sürü hamu hullott ránk, amely ismételten arra kényszerített bennünket, hogy felálljunk és lerázzuk magunkról, különben a sulya agyonnyomott volna bennünket. Dicsekedhetném vele, hogy ily borzasztó veszedelemben

egy jajszó, sem kislelkü kifakádás nem hagyta el ajkam, de az volt a hitem, hogy én az egész világgal és velem az egész világ elpusztul és ez bár silány, de mégis nagy vigasztalás volt számomra, szegény halandóra.

Végre megszünt a sürü sötétség és füstbe, ködbe veszett. Nemsokára a nap is fetünt, de sárgásan, mint a holdfogyatkozásnál. A még remegő szemek minden tárgyat megváltozottnak láttak és mintha hóval lett volna, hamuval volt boritva minden. Visszatértünk és miután valamelyest kipihentük magunkat, félelem és remény között töltöttük az éjjelt, de a félelem erősebb volt. Mert a

földrengés még tartott és némelyek borzasztó jóslásoktól félig őrülten ámították magukat és a többieket a sajót és magok szerencsétlenségével. Bárha sok veszedelmet állottunk is ki és láttunk magunk előtt, nem tudtuk magunkat számi, hogy eltávozzunk, mielőtt nagyhátyánkról hírt hallottunk volna." (VI. 20)

Az építkezések alkalmával szerettek a villákat olyan helyre építeni, hol semmi sem zavarja a kilátást. Különösen szerettek tengerpartra vagy tópartra (IX 7.) építeni. Plinius toscanai villája olyan helyen épült, ahonnan a környező vidék olyannak látszott, mintha valami óriási amphitheatrum lett volna.

a környező síkságot hegyek övezik, a hegyek oldalán erdők terülnek el, ahol vadászni lehet. A völgyben a dombok között termékeny földek húzódnak, a dombok oldalát szőllőligetek borítják. Ahol a szőllőligetek megszünnek, ott pedig legelő van. Aztán szántóföldek, virágos rétek vannak lóhérrel és más növényekkel. Az egész mezőt patakok öntözik, de sehol sincs mocsár, mert a felesleges víz a Tiberisbe folyik le. A terméket a Tiberisen szokták a városba szállítani. (V. 6. 7-13). Plinius boldog embernek mondja Laurentinust, mert van felesége, fia, azonkívül élvezheti a tengert, a forrásokat

az erdő, a szántó-föld és villája szépségeit (V. 18₁).

Plinius laurentumi villájában volt egy előcsarnok, amelynek három oldalára nyíló ablakon a tengerre nézett és falát a tenger megtört hullámai mosták. A negyedik oldalon pedig, ha kipillantott az ember, láthatta az erdőket és a távolfekvő hegyeket. (II. 17₅). Plinius villái úgy voltak építve, hogy mindenütt lehetett élvezni a tengernek, a napfénynek és a természetnek egyéb szépségeit.

A villák udvarát kertekkel volt berendezve. A kertben lévő séta- és lovaglóutak buxussal vagy rozmaringgal voltak szegélyezve. Az utakat

só oldalán szőlőlugasok, a kertben cseresznyefák és fügefák zöldelltek (II. 17 14-15). A virágágyak, amelyeket szintén luxusszegélyezett, különböző állat és más alakok mintájára voltak alkotva (V. 6 16. 35). A virágágyak ibolyával és rózsával voltak beültetve (II. 17 17). A fák közül különösen kedvelték a platánt (V. 6. 16) és a ciprust. A kertekben szőlősök is voltak felállítva (VIII. 18 11) és Plinius kertjében külön szőlőkút is csörgedezett (V. 6. 36. 40).

A villaépítkezés a császárkorban nagyon elterjedt. Oda vonultak vissza az emberek üdülni, ha kipárolgottak a főváros zajos életében vagy ha a nyár elkövetkezett, amely Rómában egészségtelen

időszak volt és betegségek csiráit hozta magával.

Itáliának nyugati partvidéke, különösen Campaniában, tele volt építve a császárok és gazdag emberek villáival. Divattá lett, hogy egészen a tengerbe építtették villáikat. Traianusnak Lentumcellá-ban volt egyik villája zöld mezők közepén, a tengerparton, ahova egy kikötőt is építettek. Az öbölbol szemben egy szigetet volt, amelynek partjain a tenger hullámai megtörtek. Ezt a szigetet mesterségesen készítették szikláikból. (VI. 31. 15–17). Alsiumban Plinius anyjáé volt az a villa, amelyik régen Verginius Rufus tulajdona volt. (VI. 10 1). Ostiától Laviniumig

egész sor nyári lak volt, amelyek messziről úgy látszottak, mintha tölük város lett volna odaépítve. (II. 17, 27). Silius Italicusnak a nápolyi tengerparton volt villája (III. 7, 8).

Plinius-nak több villája volt. Volt egy Rómához közel, a régi Laurentum helyén, hol egész villa-város volt (II. 17). Egy másik Toscaniában (V. 6). és több volt a lacus Larius mellett (IX. 7).

Plinius részletesen leírja a laurentumi és a toscanai villáját. Mind a kettő nagyon szép helyen feküdt, kényelmesen és pazarul be volt rendezve. Laurentumi villája csak 17 ezer lépésnyire volt a pővárostól. Falait a tenger habjai mosták. Nagyon sok szoba volt benne, azonkívül el volt lát-

va könyvtárteremmel, fürdő-szobával, fűtőhelyiségekkel tornateremmel. Az udvarán bájos kert terült el, amely különféle virágokkal, szőlőlugas gyümölcsfákkal és díszfákkal volt beültetve. A kertben volt egy kertiházikó, ahol magyon szeretett Plinius tartózkodni, mert odaa nem hatott el semmiféle bárminemű észaj. (II. 17).

Nem kisebb pazarsággal és kényelemmel volt felépítve toszcanai villája is. Az Apenninek tövében feküdt kellemes fekvésű és hőmérsékletű helyen a természeti szépségek és „a nap iránt érzett szeretete vezette a villa építőjét minden alkotásában. A nap kútforrása a szépségnek és az örömnek: és látjuk mindenütt a szánoló-

kot, hogyan kell minden napsugarat kihasználni: minden oszlopcsarnok, udvar, ajtók és ablakok összegyűjtik a napsugarakat tágas márványtermekbe és úgy fogják föl, mint ciszternákba."*

h.) Életmód.

Traianus trónralépésével megszünt ugyan a „tristissimum saeculum" (X. 22), de a Domitianus korabeli borzalmas idő hosszú ideig megbénította a lelkeket. A lethargia, ami tétlenségre kényszerítette az embereket az élet nyugodt szemlélésévé és az otium dicséretévé változott. Plinius semmit sem szeret úgy, mint az otiumot, a kedvtelésre sza-

* Mereskovszki: Örök útitársaink. 107 l.

badon felhasználható időt. Az emberek a városból a falu magányába vonúltak vissza és ott üdítették fel kifáradt testüket lelküket, ha nem is semmittevéssel, hanem az otium felhasználásával. Minden műveltebb ember foglalkozott irodalommal, ezért is hozott olyan bő termést a római irodalom ezüst kora.

Plinius legszívesebben vidéki magányában élvezi az otium gyönyörűségét: akár laurentumi villájában, akár toscanai birtokán vagy pedig szülőföldjén a Larius tó partján. Nagyon szeret írogatni és olvasgatni. „Semmi remény-irja - semmi félelem nem nyugtalanít, semmi kósza hír nem

nyugtalanít, csak magammal és könyveimmel társalgok. Óh nagyszerü, gondtalan élet, óh édes és tiszteletreméltó otium, amelyik szebb, mint bármily semmittevés! Óh tenger, óh tengerpart igazi elzárt μουσεῖον, milyen sokat beszéltek és sugalltok." (I. 9. 5-6.)

Nyári életmódját részletesen leírja Fuscushoz írott levelében. Akkor kel fel, amikor jólcsik, rendesen 6 órakor. Azután elmélkedni szokott magában, majd az írnokját hívja és diktál neki. 10 vagy 11 óra tájban a terraszra vagy a fedett oszlopcsarnokba vonul és ott gondolkozik és tovább diktál. Azután kocsira ül, de ott is ugyanazt csi-

nálja. A kocsizás után alszik egy kicsit, azután sétál, majd hangosan olvas valamit vagy latint vagy görögöt. Azután megint sétál, megkeneti magát, testgyakorlást végez, utána megmosdik. Ebéd alatt ha csak a felesége vagy kisebb társaság van nála, akkor könyvet olvastat fel. Ebéd után vagy színész vagy fuvolás játékában gyönyörködik. Majd sétal övéivel együtt, végül beszélgetéssel töltik el az estét. Néha változtat ezen a napirenden; ha sokáig fekszik vagy sokáig sétál, akkor nem kocsira, hanem lóra ül vagy a szomszéd városbeli ismerőseivel tölti az időt. (IX. 36). Néha vadászni is szokott, de sohasem ül lesben stilus és irótáb-

la nélkül azért, hogyha semmit sem fog, de mégse töltse el idejét haszontalanul. (I.6, V.8, IX.36).
Télen laurentumi villájában szokott időzni, amikor életmódja csaknem olyan, mint nyáron, kivéve, hogy a déli alvása elmarad és ebéd után nem nem színész vagy fuvolás játékában gyönyörködik, hanem amit diktált, azt szokta átnézni. (IX.40).
Parasztjainak is szokott időt szentelni saz ő falusi panaszaik után örömest menekül az irodalomhoz. (IX.36).
A vidéki életmód mellett lehangoláan, kedvetlenül beszél a városi élet hajszájáról. A városban mindig csinál valamit az ember, de ha átgondolja, hogy mit

végzett, az egész nap haszontalannak látszik. „Ha valakit megkérdezel, hogy ma mit csinált, azt fogja felelni: „Egy toga virilis felöltési ünnepélyen vettem részt, eljegyzésen vagy lakodalomban voltam, egyik barátom arra kért, hogy legyek jelen egy végrendekezésen, a másik törvényszéki tárgyalásra, a harmadik ülésre hívott." (I. 9).

Plinius életmódjához hasonló nagybátyjáé az id. Pliniusé (III. 5) és Spurinnáé (III. 1), akik mind a ketten nagyon sokat dolgoztak. Nagyon szerettek azok is irodalommal foglalkozni és még az útra is el szokták vinni iródiákjaikat, hogy semmi időt ne veszítsenek el.

II. A nyilvános élet.

a., Irodalmi élet.

Plinius leveleiből áttekintő képet nyerünk a korabeli római irodalmi viszonyokról is.

A római iskolai oktatásban nagy szerepet játszott az ékesszólásra való előkészítés. Ezt a munkát a költők olvasásával és magyarázásával kezdték. Az első költő, akivel a római iskolás gyermek megismerkedett Homeros volt.(II. 142). Utána következtek a többi görög és római költők. Ez nemcsak Rómában és Itáliában volt így, hanem az egész római birodalomban.

Plinius említi egy Gadesből való embert, aki -úgyszólva- a világ végéről elment Rómába, hogy meglátthassa Liviust és amikor látta megnyugodva tért vissza hazájába. (II. 3. s.). Különösen népszerű volt a régibb költők közül: Vergilius. Silius Italicus sokkal áhítatosabban ünnepelte meg Vergilius születése napját, mint a magáét, kiváltképen Nápolyban, ahol úgy járult annak síremlékéhez, mintha templomba ment volna (III 7 s) A nagy költők művein alapuló tanítás következtében a gyermekek lelkébe annyira bevésődtek a költők képei kifejezései, hogy maguk is kísérletet tettek. költői munkák alkotására, ami a rhetori-

kai iskoláiban kötelező is volt. Ez aztán megvetette alapját a császárkorban annyira elterjedt műkedvelő-költészetnek. A műkedvelő költészet elterjedésében maguk a császárok jártak elöl jó példával: Julius Caesar, Augustus, Nerva, Tiberius, Nero. (V. 3.5-6). A császárok kedvtelése aztán hangadója lett a felsőbb körökben.

Vergilius után a többi nagy költőket is szívesen utánozták. Passienus Paulus, Plinius egyik barátja a régi költőkkel szokott versenyezni, mindenekelőtt Propertius-szal, akinek rokonsági kapcsolatban is áll, különösen az elégiáiban hű követője. Elégiái olyanok, mintha Propertius

~~mintha Propertius~~ korában keletkeztek volna. Később lírai költemények írására tért át, amelyekben Horatius volt a mintaképe és annak is épp oly hű követője mint Propertiusnak. (IX. 22. 1-2., VI. 15. 1.)

A kiseleti költemények írására Catullus volt a mintaképe. Pompeius Saturninus olyan költeményeket írt, mint Catullus és Calvus (I. 16. 5.) épen így Sentius Augurinus is. (IV. 27). Sőt maga Plinius is Catullus példáját követi. Plinius költői munkássága kiváló példája a kor művelődő költészetének.

Plinius a költészettől sohasem volt idegen. Már 14 éves korában görög tragédiát írt. Mikor pedig a katonaságtól haza-

felé indult, a kedvezőtlen szél miatt Ikaria szigetén kellett tartózkodnia, akkor elégiát írt magához a tengerhez és a szigethez. Heroikus költemény írására is kísérletet tett. Hexameter-asyllabust először laurentumi birtokán kezdett írni. Az ösztönzést rá Licero egy epigrammája szolgáltatta, amelyet Tirojához írt. Ezen felbátorodva ő is írt egyet. Majd az elégiára tért át és azok is olyan gyorsan születtek. Később, mivel a versírás könnyűsége megnyerte tetszését, iambusokat írt. Mikor a városba visszatért, felolvasta barátainak költeményeit és nagyon tetszett nekik. Végre tőlük mértéken kísérletet tett, amikor szabad ideje volt, külö-

nosen ítészás közben. Most pedig elhatározta, hogy egy különös hendecasyllabus kötetet ad ki. Költeményeit olvasgatják, másolgatják és énekelgetik, még a görögök is cithara és lant kísérete mellett. Költeményei iránt való szeretetük indította őket arra, hogy latinul megtanuljanak. „De mit beszélek olyan hetvenkedően? - fejezi be levelét. Ámbár a költőnek megengedhető az áhrándozás, de mégis nem a magam, hanem a mások ítéletéről szólok, akiknek véleménye gyönyörködtet engem, akár helyesen ítélnek, akár tévednek. Csak egyet kérek, hogy az utókor is vagy hasonlóan ítéljen vagy hasonlóan tévedjen." (VII. 4).

Kisebb költeményeiről tölük

helyen tesz említést. (V.3, V.10, VIII.21.4, IX.16.2, (IX.25.1-3). Paternohoz hendecasyllabusairól így ír: „ezzel a levéllel együtt küldöm hendecasyllabusaimat. Ezek írásával töltöm időmet utazásom alatt a kocsiban, a fürdőben és étkezés közben. Ezekbe öntöm tréfáimat, enyelgéseimet, szeretetemet, fájdalmamat, panaszaimat, haragomat. Ezekben dicsőítek valakit, hol egyszerű, hol emelkedettebb hangon. A versek változatosságával azt akarom elérni, hogy egyik ennek az embernek, a másik annak tetsszék, de olyan is akadjon közte, amelyik mindenkinek tetszik. Ha ezek közül egyik-másik pajkosabbnak látszik neked,

tudásod szerint meggondolhatod, hogy azok az előkelő és komoly költők, akik ilyen verseket írtak, nemcsak hogy a pajkos tárgyaktól, de még az alantas kifejezésektől sem tartózkodtak. Én kerültem ezeket a kifejezéseket, nem azért mintha én komolyabb volnék (miért lennék az?), hanem mert bátorlalanabb vagyok. Különben is ismerem az ilyen költeményeknek az alaptörvényét, amit Catullus így fejez ki: „Legyen a költő tiszta s feddhetetlen, / A verseknek nincs szükségük reá; / Savuk-borsuk hisz ép' akkor vagyon, / Zamatjuk hogyha asszonyos pikáns,"... (Cat. I. 16.5-8)* (IV. 14.2-5.). Ezeket a

* Ford. Csengeri János.

hendecasyllabusait ki is adta (V.10). A kisebb költeményeken kívül Plinius írt nagyobbakat is (V.3.2) és a műfordítás terén is tett kísérletet. Megpróbálta latinra fordítani Arrius Antoninus görög epigrammáit, de ez nem sikerült neki, részben tehetségének gyarlósága, részben a latin nyelv fogyatékossága miatt. (IV.18., V.15).

Ez a működelő költészet különösen a magasabb társadalmi osztályban volt elterjedve. Plinius rendkívül örül, hogy egy nemes ifjú, mint Calpurnius Piso, költői hajlékokra törekszik és annak a kívánságának ad kifejezést, hogy a nemes emberek társaik tiszteletével rendelkezzenek házaikban (a költészetre gondol),

mint az ősök képeinél (V. 17 c).
Calpurnius Pison kívül, aki κατάστασις μῶν című költeményt írt (V. 17) Plinius még több költőt megnevez. Lírai költők: Pompeius Saturninus (I. 16., IX. 8), Octavius Rufus (II. 10), Silius Proculus (III. 15), Sentius Augurinus (IV. 27) és Vestricius Spurinna, aki 77 éves korára ellenére is megőrizte testi, lelki üdeségét és szabad idejét görög vagy latin nyelven írott lyrica doctissimák költésére fordította (III. 1. 7). Arrius Antoninus görög nyelven írt iambusokat és epigrammákat. (IV. 3, IV. 18, V. 15). Passennus Paulus Propertius-i elégiákat írt és olyan költeményeket, mint Horatius. (IV. 15, IX. 22.).

Az epikai költészet terén működtek: Titinius Capito, a költők

kiváló pártfogója, aki híres fő-
piak halálára írt költemé-
nyeket. (I. 17, VIII. 12.). Az éposz terén
Caninius Rufus tett kísérletet
és megírta Traianus dákhá-
borújának történetét, mely a
császár dicsőítésére szolgált. (VIII. 4.)
A dráma terén is próbál-
kozták ezek az előkelő di-
lettánsok. Vergilius Romanus
olyan vígjátékot írt, amé-
lyik a Menanderéval felvehető
a versenyt és Plautus vagy
Terentius munkái közé le-
hetne sorozni. (VI. 21). Pomponi-
us Secundus pedig tragédi-
ákat írt. (VII. 17. 11.).
Plinius idejében, mint a köl-
tészet a történetírás és a szó-
noklás is nagyon virágzott
Plinius-nak érdekes véle-

nye van a történetírásról. Tetszik neki, mert a történetíró, amikor másoknak halhatatlanságot szerez, a magáét is növeli. A szónoki beszéd és a történetírás nagyon sokban közös egymással, de sok különbség is van a kettő között. Mindegyik elbeszél, de a historia bármit, az oratio csak válogatott dolgokat. Más szavakat, más hangot, más szerkezetet kell alkalmazni egyikben mint a másikban. (V. 8). A történetírást különösen magasra becsüli. (IX. 271).

Levelein kívül, amelyeket Septicius Clarus barátja részére adott ki (I. 1), kisebb történeti munkákat is írt. Ezt egy munkát De Flaviorum ulti-

one (VII. 30.4., IX. 13.1.), azután egy másikat Vestricius Spurinna és Cottia fiának halálára (III. 10, II. 7.). Ezenkívül írhatott még többet is, mert elhatározta és Titinius Capito barátjától kérdezte is, hogy miről írjon. (V. 8. 11)

Ifjabb Plinius nagybátyja példája is ösztönözte a történetírásra. (V. 8. 5.) Az idősebb Plinius több történeti és tudományos munkát írt. Rendkívül tudós és tanulmányozó ember volt, halálát is tudásszomja okozta. Írt egy könyvet De iaculatione equestri, ezt akkor írta, mikor Germaniában lovas zászlóaljparancsnok volt. Két könyvet írt De vita Pomponii Secundi. Nagy munkája volt a Germaniában viselt háborúk története:

Bellonum Germanicae ll. XX. Írt egy vezérfonalat a szónoki pályára készülők számára Studiosi ll. III. címen, azonkívül egy nyelvtani munkát Dubii sermonis ll. VIII. és egy római történetet a fine Antidii Bassi ll. XXXI. Végül a nagy természetrajzi munkáját Naturae historiarum ll. XXXVII. (III.5.3-6).

Történeti munkákat írtak még: Caius Fannius (V.5), Maecenas (IX.1) és Sardo (IX.31).

Plinius szónoki munkáiban Demosthenest és Ciceót utánozza. Plinius nagyon sok beszédet írt és mondott el. Leveleiből a következő beszédeiről értesít bennünket: 1. Szülővárosában könyvtár felszentelésekor tartott beszéde (I.8), 2. Szülővárosa képviseletében mondott

beszéd (II.5.) 3., Vádlóbeszéd Marius Priscus ellen (II. 11, II. 19, VI. 29. 9, X. 3. 2.), 4., Iunius Pastor ügyében (I. 18. 3.), 5., Pro Arrianilla (I. 5. 5.), 6., Pro Attia Viriola (VI. 33. 1-2.), 7., Pro Corellia (IV. 17. 1.), 8., Pro Bittio Prisco (VI. 12. 2.), 9., Pro Firmanis (VI. 18. 1.), 10., Pro Clario (IX. 28. 5.), 11., In Baebium Massam (VII. 4. 4., VI. 29. 8., VII. 33. 4.), 12., Pro Iulio Basso (IV. 9.), 13., Pro Rufo Varenio (V. 20. 2., VI. 29. 11.), 14., In Publicium certum (IX. 13. 11.), 15., In Caecilium classicum (VI. 29. 8.), 17., Védőbeszéd méregkeverés ügyében (VII. 6. 8-9.). Konzuli hivatalba lépésekor tartotta Gratiarum actio-ját (III. 13, III. 18.). Ezt a beszédét, midőn elmondotta volna feldolgozta barátai előtt, hanem még a hízelgésnek a látszatától is tartózkodott (VI. 27. 2.). Plinius leveleiből még sok szónoknak a nevét ismerjük, de semmi kö-

zelebbi tájékoztatást nem kapunk róluk.

Az ifjabb Plinius Rómában valószínűleg egy irodalmi körnek a középpontjában állott, amely körhöz a nagy írók közül Silius Italicus, Martialis, Tacitus és Suetonius tartozott.

Silius Italicus 75 éves korában halt meg. Éhhalállal oltotta ki életét, mert gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Egyébként boldog emberéletet élt. Költeményeit nagy gonddal írta és az emberek véleményét mindig recitatiok útján igyekezett megtudni. Élete végét teljes elvonúltságban töltötte Campaniaban. Nagyon szerette a szépet. Több villája volt és azokban nagy könyvtára és szoborgyűjteménye. Vergiliust különösen nagy tisztelet

ben részesítette. „Engem pedig szomorúság fog el – fejezi be levelét Plinius – ha az ember gyarló mivoltára gondolok. Mert mi van olyan dolog a világon, ami annyira kiszabott és rövid volna, mint az emberi élet? .... Ha az emberi élet ilyen bizonytalan és esendő és ha kiváló tettek vöghezvitelére nem nyílik alkalom (mert ezek lehetősége nincs birtokunkban) annál inkább foglalatoskodnunk kell a tudományok és az irodalom terén. Ha nem adatik nekünk hosszú élet, legalább hagyjunk valamit magunk után az utókornak, ami tanúskodjék arról, hogy mi is éltünk" (III 7.1-11. 14).

Valerius Martialis halálát is elsiratja egy levelében. Szellemes

élénk elméjű kíméletlen nyelvű ember volt. Írásai tele vannak humorral, epével és őszinteséggel. Miikor Rómából eltávozott, Plinius ellátta útiköltséggel (III.21)

Tacitus már Plinius korában is híres ember volt, mert Plinius szinte tolzódik az örömtől, hogy egyszer őt Tacitusnak nézték. (IX.23). Plinius úgy sejti, hogy Tacitus munkái halhatatlanok lesznek. (VIII.33.7). Egymásnak el szokták küldeni munkájukat (VIII.7.) átolvasás végett (VII.20). Plinius a nagyhátyja életmódját és halálát is azért írja meg neki, hogy majd történeti munkájába belevegye (VI.16, VI.20). Plinius nagyon örül, hogy őt az utókor majd együtt említi Tacitusszal, őt, aki csaknem kortársa Tacitusnak s akiről

már ifjúkorában elhatározta, hogy követni fogja példáját. (VII. 20).
Plinius Suetoniusszal is jó barátságban volt. Neki küldte el hendecasyllabusait elolvasás végett, hogy kiadhassa őket (V. 10) és tanácsot kért tőle recitatiora vonatkozólag. (IX. 34). Plinius ezzel szemben triumvatust kért számára (III. 8) és kieszközölte neki Traianustól a ius trium liberorumot (X. 94. 95.).

A császárkor működelő irodalmárai között kevés istenáldotta tehetség akadt, de működésük jó hatással volt a szellemi életre, a könyvkereskedelem fellendülésére, könyvtárak alapítására és a recitatiok útján.*

1. Friedlaender: Sittengeschichte. II. 223 l.

A könyvkereskedelem nemcsak Rómában, hanem az egész birodalomban megnövekedett. Plinius könyveit még Lugdunumban is árulták. (IX. 11. 2). Marcus Regulus fia halálától írott könyvét 1000 példányban másoltatta le és széjjelküldte az egész birodalomba. (IV. 7. 2). Ha egy ilyen magánérdekű könyvet is ezer példányban készíttettek, akkor egy teljesen a nagyközönség számára írott munka példányszámát ennél jóval többnek vehetjük.

A könyvek elterjedésével és a könyvforgalom megnövekedésével együttjárt a nyilvános könyvtárak alapítása és magánkönyvtárak berendezése. Rómában az első nyilvános könyvtárat Asinius Pollio ala-

pította. A császárok gyarapították a nyilvános könyvtárak számát, úgyhogy a 4. században már 28 nyilvános könyvtár volt.* Ha Plinius szülővárosában, Comumban is volt nyilvános könyvtár (I.8.2), akkor feltehetjük, hogy a birodalom minden nagyobb városában is volt. A nyilvános könyvtárakon kívül a tehetősebbek magánkönyvtárral is rendelkeztek. (III. 7.8, IV.28.1, II.17, V.6.)

Az irodalom iránt való érdeklődés kifejlesztette Rómában a később annyira meghonosodott nyilvános felolvasást: a recitatiot. Ezt a szokást Rómába azinius Pollio vezette be és eredetileg nem az volt a célja, hogy a hallgatóság

*Friedlaender: Sittengeschichte. II. 225 l.

tetszését, tapsát kihívja, hanem hagy a műértők a felolvasott munkáikról ítéletet mondjanak és észrevételeikkel az esetleges hibákat kijavítsák. (III. 7. v.).*

Plinius azért olvassa fel munkáit, mert a felolvasó a hallgatóságban figyelmet ébreszt munkája iránt, továbbá a közönség véleménynyilvánítása az írót a bizonytalan dolgokban helyes útra tereli. „Több szem többet lát és ha nem figyelmeztetnék is a felolvasót, az észreveszi a hallgatóság tagjainak mozgásán és hallgatásán, hogy ki-ki mit érez." (V. 3. 8-9.). Voconius Romanusnak arra a megjegyzésére küldi el Traia-

*Kroll: Studien. 122-123 l.

musra írott panegyricusát: „adnota quae putaveris corrigenda." (III. 13.5.). Plinius is teljesíti kérését Silius Proculusnak mikor az arra kéri, hogy falusi tartózkodása alatt könyvét olvassa el és vizsgálja meg, hogy alkalmas-e a kiadásra. (III. 15.).

„Kinek-kinek megvan a saját nézete a felolvasásról. Az enyim az, amit már többször mondtam neked, hogyha valami elkerüli a figyelmemet, aminthogy bizonyosan elkerüli, arra figyelmeztessenek. Annál inkább csodálkozom azon, amit írsz, hogy egyesek gáncsolnak azért, hogy beszédeimet teljesen fel szoktam olvasni, ha csak nem az a véleményük, hogy épen az én beszé-

deim nem szorúlnak rá semmi-
féle javitásra. Ezektől az embe-
rektől kétséggel megkérdezem,
hogy miért engedik meg amit
megtesznek, hogy a történeti
munkát félolvassák, hiszen
történetet nem azért irnak,
hogy kérkedjenek vele, hanem
hogy az eseményeket hűen és
részrehajlás nélkül ábrá-
zolják. Miért engedik meg,
hogy félolvassák a tragediát,
mely nem hallgatóságnak,
hanem a szinpad és a szi-
nészek számára készül vagy
a lirai költeményt, amelyik
nem olvasásra való hanem
lantkisérettel való éneklés-
re.... Nem is vágyódom arra,
hogy dicsérjenek, mikor
munkámat félolvassam, de
szeretem, ha dicsérnek, mikor

olvassák munkáimat. Emiatt fogva semmiféle lehetőséget nem mulasztok el munkáim kijavítására. Írásaimait először is magam nézem át, azután két vagy három barátom előtt felolvasom, majd másoknak adom át kijavítás végett és azok megjegyzéseit, ha kételkedem bennük egyik-másik barátommal ismét megtárgyalom; végül tőlük előtt felolvasom és elhiheted nekem, hogy akkor javítok rajta legtöbbet." (VII. 17. 1-4. 7-8.)

Ez Plinius nézete a felolvasásról. Tervszerűségével csiszolja munkáit s azért tart recitatiót, hogy minél tökéletesebb állapotú kerüljön ki keze alól.

A recitatiokra meghívókkal

és hirdetésekkel hívták meg a hallgatókat (III. 18.4).

Ezeket az irodalmi felolvasásokat nagy nyilvános helyen tartották meg, különösen akkor ha nagyobb hallgatóságnak szánták őket (I. 13.) nagy pedig magánházaknál külön auditoriumban (VI. 17, VIII. 12.2), esetleg a triclíniumban (VIII. 21.2). Ez utóbbira valószínűleg csak kevesen voltak hivatalosak, csak a felolvasónak családja és meghitt barátai. Ezek a felolvasások, mint ma is megtörténik, néha csak esetleg hallgatóságnak örvendtek, alig jelentek meg kettőn, háromon. E részvétlenség miatt méltatlankodik is Plinius (VI. 17.2.). Viszont voltak olyanok, mint Titinius

Capito, akik sohasem hiányoztak egy felolvasásáról sem. (VIII. 12.2.). Megtörtént, hogy egy-egy felolvasás nem ért véget egy nap, akkor tovább folytatták, még a forró júliusban is, a következő napokon két vagy három napon keresztül is. (III. 18.4., IV. 5.2., VIII. 21.4).

Plinius, a nagy irodalombarát sohasem mulasztott el egy felolvasását sem, még nagy elfoglaltsága idején sem. (VIII. 24.)

"Ez az esztendő-írja-dús volt költői aratásban. Egész április hónapban alig múlt el nap, hogy valaki felolvasást ne tartott volna. Örülök, hogy a költői törekvések virágoznak, hogy a tehetséges emberek feltűnnek és mutatkoznak, ámbár a hallgatóterembe lassan gyülekeznek.

Legtöbben a csarnokokban ül-
nek s az időt haszontalan fecse-
géssel ütik agyon és időről-
időre tudakolják, hogy a fel-
olvasó megérkezett-e már, el-
mondta-e az előszót vagy köny-
vének nagy részét elolvasta-
e már, csak azután indúl-
nak el, akkor is lassan jön-
nek. Nem is tartanak ki vé-
gig, hanem még az előadás
befejezése előtt eltávoznak; e-
gyesek észrevétlenül, lopózva
mások nyíltan minden té-
ketoria nélkül. Még a leg-
lustábbak (otiosissimi) is, ha
előző leg meghívták őket vagy
nem jönnek el vagy ha el-
jönnek, arról panaszkodnak,
hogy ha sohasem, de ezt a
napot elveszítették." (I. 13. 1-2. 4.).
A felolvasótól Plinius olyan

kellékeket követel, mint amilyet a színpadon nálunk a színésztől. Ezért nehézményezi, hogy ülve adja elő beszédét, mert így nem érvényesül a felolvasónak a tekintete, tagolása, ezek pedig a felolvasás kiváló segítő eszközei. Nem is csodálkozik, hogyha a hallgatók figyelme az ülve tartott felolvasásnál elernyed. (II. 19. 3-4). A tiszta retorizálás világa ez, amikor az összetettséget elkerülik s az egyszerűséget keresik, az élet minden terén a színészkedésre helyezik a hangsúlyt.

Plinius és az egész korra jellemző a következő eset. Plinius meghallotta, hogy azt beszélik róla, hogy rosszul olvassa fel verseit. Ezért ta-

nácsot kér Suetoniustól, hogy mit csináljon. Elhatározta ugyanis, hogy libertusával olvastat fel. (Két jó felolvasója volt: Zosimus (V.19.2-3) és Encolpius (VIII.1.2)). Most nem tudja, hogy mit csináljon a felolvasás alatt. „Egy helyben üljek-e, csendben, minthogyha teljesen nem törődném vele vagy pedig ahogy egy ismerősöm szokta csinálni, a felolvasott részt helyeslésemmel, tekintetemmel és taglejtésemmel kövessem"? (IX.34).

A felolvasásokon résztvevő hallgatóság tetszésnyilvánítása emlékeztet a szinházi közönségre, mely a színészek játékát különböző érzelmi megnyilatkozással kíséri. Plinius méltatlankodva beszél egy felolvasás hallgatóságáról

akik úgy ültek egész idő alatt, mintha némák és süketek lettek volna. Még ajkukat sem nyitották ki, kezüket sem mozdították meg, fel sem állottak, úgy ültek ott, mintha fáradtak lettek volna. (VI. 17. 2.). Ellenben ő, amikor Calpurnius Piso felolvasása véget ért sokáig csókolgatta az ifjút és anyjának gratulált. (VI. 7. 4-5.). A tetszésnyilvánítás annyira szükségszerű járuléka volt a felolvasásnak, hogy erre külön szolgákat is szoktak alkalmazni. Kötelességük volt felolvasás közben a mesochorus jeladására élénk tetszésnyilvánításban törni ki és ezért három dénár fizetést kaptak. Ezeket a szolgákat Laodicenus-oknak (lakomadicsérők) ne-

nezték.

A költők anyagi helyzete nem lehetett nagyon fényes. Sokszor könyvadományokra voltak szorulva. Titinius Capito minden költőnek gyámola és segítője volt. (VIII. 12. 1.). Martialisnak, amikor eltávozott Rómából, Plinius adott útiköltséget. „Megajándékoztam ezzel barátságáért - írja - és azonkívül azokért a versekért, amelyeket rólam írt. Régen szokás volt, hogy azokat a költőket, akik egyes emberekre nagy városokra dicséretét zengették, hivatallal vagy pénzzel tisztelték meg. De korunkban ez a jó- és kiváló szokás is, mint sok más, feledésbe merült. Mert mintáin nem cselekszünk dicséretreméltó dolgokat, peles-

legyenek tartjuk azt is, hogy dicsérjenek bennünket (III. 21. 2-3.).

Nem csodálkozhatunk azon, hogy hízelgővé lettek a költők, mint Martialis, amikor nemcsak életük, hanem mindennapi kenyerük is a hatalmasok kénye-kedvétől függött.

b.) a társas érintkezés.

Az ünnepélyes társas érintkezések közé tartoztak az eljegyzések, lakodalmak, végrendelkezések, részvétel a törvényszéki tárgyalásokon és különböző ülésekben. (I. 20. 12., VI. 11., I. 9.). Az összejövetelekben ünnepi ruhában jelentek meg. Aurelia végrendelete aláírásakor legszebb ruháját vette fel. (II. 20. 10.). Szokásban volt az is, hogy haláleset alkalmával

az ismerősök részvétüket nyilvánították a gyászoló családnak. Mikor Regulus fia meghalt, nagyon sokan mentek hozzá, hogy részvétnyilvánításukat kifejezzék. (IV.2.4.).

A toga virilis felöltése alkalmával tartott ünnepre, lakodalmakra, hivatalbeiktatásokra a köznép közül is sokan elmentek, mert divatban volt hogy a nép között pénzt osztottak ki. (X.116.117.).

A hivatali beiktatásra az ismerősök el szoktak menni. Verginius Rufus, aki már akkor amikor Plinius hivatalt viselt mindenféle ünnepélyről távol szokott maradni, Plinius tiszteletére minden hivatali beiktatásakor megjelent (II.1.8.).

A lakomákon amellett, hogy

elcsevegtek, mint a platoni symposionokon (III.12., VI.31.13-14.), még bohócokat, udvari bolondokat színészeket, fuvolásokat és félolvasókat is felléptettek. (IX.17., I.15.2., IX.4.2.)

c.) A cirkuszi és gladiatori játékok.

Traianus idejében a gladiatori játékok még nagy köskedveltségnek örvendtek, de már akadtak emberek, akik megvetették ezt a látványosságot, akiket megérintett már az új kor szelleme, a keresztyénség előresugárzó eszméje: a szeretet. Ezek az emberek ahelyett, hogy a cirkuszban lelkesedtek volna a versenyzők játékáért inkább magányba vonúltak és könyvek között töltötték idejüket. Ilyen

ember volt Plinius-unk is. „A cirkuszi játékok folytak - írja - és az ilyen látványosság engem a legkevésbbé sem érdekel. Semmi új, semmi változatos nincs bennük és semmi olyan, ami egyszeri látásra ki ne elégítene. Annál inkább csodálkozom azon, hogy az a sok ezer ember olyan gyermekesen ismételten vágyik arra, hogy lássa a futó lovakat és a kocsikon álló embereket. Ha legalább a lovak gyorsasága és a kocsisok ügyessége valami értelme, de most tetszik nekik a szín, a szint szeretik és ha futás közben, a verseny közepén ez a szín a másikra az erre tenyődnék át, lelkendezésük és tetszésük is megváltoz-

nék és hiztelen azokat a kocsisokat, azokat a lovakat, amelyeket messziről ismernek, akiknek a nevét kiabálják: elhagynák. Ilyen kegy és ilyen méltóság van egy hitvány tunicában, a népre nem gondolok, amelyik még a tunicánál is hitványabb, de alt vannak egyes előkelő emberek. Mikor arra gondolok, hogy ők ilyen üres és hitvány dologra is olyan tartósan és kielégíthetetlenül vágyakoznak, valami vágy fog el, hogy ilyen mulatságra ne kívánkozzam. Ezeken a napokon szabad időmet egyszínűségben a tudományoknak szentelem, amelyet mások haszontalan semmittevéssel vesztegetnek el." (IX. 6.)

Ez a hang már nemcsak Pli-

nius ajkáról üti meg fülünket. Trebonius Rufinus, viennai polgármester, amikor valaki végrendelete folytán versenyjátékokat akartak tartani, amellett emelt szót, hogy meg kell szüntetni őket és erre egy jelenlévő helyeslően azt a kijelentést tette, hogy szeretné, ha Rómában is el lehetne őket törölni. „A viennai versenyjátékokat el kellett törölni, amelyek a viennaiak erkölcseit megrontották, mint itt (Rómában) a mienk az egész világét. Mert a viennaiak bűne csak maguk között telepedett meg, de a mienk messze elterjedt és mind a testben mind a birodalomban az a legsúlyosabb betegség, amelyik a fejtől ered." (IV. 22).

Az iselasticus játékok ünne-

pi harcjátékok voltak, amelyeknek győztesei nagy kiváltságokban részesültek. Ha győztek ünnepélyes bevonulást tarthattak szülővárosukba és a császártól az államkincstárból élethossziglan tartó évjáradékot kaptak. (X. 118, 119).

A gladiátorok sokszor elítélt gonosztevőkből kerültek ki, akiknek ez volt a büntetésük. Plinius értesíti Traianust, hogy mit kell azokkal tenni, akik már hosszabb idő óta el vannak ítélve, anélkül hogy kegyelmet kaptak volna. Traianus azt feleli, hogy akik tíz évnél kevesebb idő óta vannak elítélve töltsék tovább a büntetésüket, a többieket pedig állami munkára kell alkalmazni. (X. 31, 32).

Gladiatori-játékokat, állatviadalokat magánosok is rendeztek, mint Maximus elhunyt feleségé emlékére. (VI. 34.).

A színjátékok még magánházaknál is el voltak terjedve. De a pantomimek nem örvendhettek valami jó hírnévnek, mert Mummidia Quadratillá, amikor felléptette őket, inokáját mindig elkülöltte, hogy ne lássa játékukat. (VII. 24. 4.).

d, Nyilvános építkezések és képzőművészet.

A nyilvános, városi építkezésekre vonatkozólag is fontos adatokhoz jutunk Plinius leveleiben. Plinius helytartósága idején ezen a téren is, mint

sok múlott a császárhoz fordúl tanácsért. Az építés megengedéséért úgy látszik, hogy a császárhoz kellett folyamodni engedélyért.

A pusztaiak számára Plinius egy fürdő építését eszközölte ki a császártól. A fürdőt egy régi összeomlott ház helyén építették. Az építési költséget részben magán emberek fedezték, részben az olaj árát forditották rá. (X. 23, 24, 70, 71.).

Nicomediában építettek egy vízvezetéket, amelyik a városnak 3,318.000 sestertiusába került, de beomlott. Azután egy másikat építettek 200,000 sestertiusért. Most Plinius egy harmadik vízvezeték építésére kért engedélyt. Ezt ívekkel építették kvádersköve-

ből és égetett téglából. A víz-
vezeték a vizet a magasabban
fekvő városrészekbe is elve-
zette. Plinius biztosítja a csá-
szárt, hogy a mű méltó lesz
a hasznosságához és Traianus
dicső uralkodásához. (X. 37. 38.).

A nicomediaiak határában
van egy tó, amelyet a tengerrel
akar összeköttetni, erre is a csá-
szartól kér engedélyt és egy
mérnököt (X. 41. 42.).

Ugyancsak a nicomediaiak
egy új forumot kezdtek építeni.
A régi forum egyik sarkában
állott Magna Mater temploma.
Plinius kérdi a császártól, hogy
a templomot máshol föl lehet-
e építeni vagy a régit kell
kijavítani. A császár azt fele-
li, hogy azt tegyék, ami alkal-
masabb. (X. 49. 50.).

Nicaeaban egy szinházat kezdtek építeni és már több mint 10 millio sestertiust költöttek rá, de az építés mégsem volt befejezve, mert a falon nagy repedések keletkeztek. Magán emberek pedig ajánlatot tettek a szépítésére, hogy mellé egy oszlopcsarnokot és bazilikát építenek és a leégett gymnasium helyébe is újat emelnek. Pliniusnak az a véleménye, hogy ámbár a fal 22 láb vastag mégsem bírja el majd a terhet ezért az építkezés megvizsgálására mérnököt kér a császártól. (X. 39. 40.). Sinopeban vízvezetéket építtet, amelyik 16 mérföld távolságból vezeti majd a vizet. (X. 90. 91.). Plinius egyárkot is betemettetett a szép Amastris városban.

az árok egy út mentén vonult és dögleletes vizével el is csúfította a várost, meg betegségek csiráit is terjesztette. (X. 98. 99.).

A nyilvános építkezésekre valószínűleg azt a pénzt fordították, amelyet azok a városi tanácsosok fizettek, akiket a császár jelölt a tanácsba. (X. 112., 113.).

Magánemberek is építettek nyilvános épületeket. Plinius harmadik feleségének a nagyapja, Calpurnius Fabatus a maga és fiai nevére Comumban egy oszlopcsarnokot építtetett és a város kapuinak diszítésére pénzt adott. (V. 11. 1.).

Plinius Tifernum Tiberinumban építtetett egy templomot, amelynek felszentelésekor nagy lakomát adott. (IV. 1. 4–6.). Egyik birtokán

kijavíttatott egy leves templomot. (IX.39.). Traianus idejében az építkezések olyan nagy méretet öltöttek, hogy Rómában és tájékán nem lehetett mészköt kapni (X.18.3.). Olyan jó mészmókok voltak, hogy az építkezésnél még a talaj alkalmatlanságával is megküzdöttek. (IX.39.6.).

Hogy a képzőművészetet Plinius idejében virágzott, azt nemcsak a Traianus korabeli fennmaradt emlékek, hanem Plinius levelei is bizonyítják. Dominitius Tullus kertje tele volt régi szobrokkal. (VIII.18.11.). Silius Italicus, akinek több villája volt, minden villájában számos szoborral és festménnyel rendelkezett. (III.7.8.). Regulusnak a Tiberisen túlnyúló kertjei-

ben a part mente szoborokkal volt benépesítve. (IV. 2 5.). A könyvtárakban híres írók képei voltak kifüggesztve. Plinius egy barátja számára megrendeli Cornelius Nepos és Titus Latius képét. (IV. 28.). Az elhaltaknak a képét nemcsak szobrokban faragták ki, hanem meg is festették. (III. 10 6.). A fórumon vagy más nyilvános helyen még elhunyt magánemberek szobrát is kitették. (II. 7. 3.). A császár szobra minden városban ott volt és áldozatot mutattak be előtte. (X. 96 5.).

e., Posta és tűzoltóság.

Az állami posta, amely intézményt Augustus honosított meg* az egész birodalmat behálózta. A postaállomásokon hivatalos küldöncök és ma-

* Friedlaender: Sittengeschichte. I. 330.

gán személyek is csak útlevéllel
utazhattak. Az útlevelet a császár
állíttatta ki és csak az érvényesség
napjáig lehetett használni, azu-
tán újat kellett kérni. (X. 45, 46, 63.). A
hivatalos küldönceknek való-
színűleg más útlevelük volt mint
a többi utasnak, ha azok felmu-
tatták az állomásokon út-levele-
ket, gyorsabban juthattak tovább. (X. 64.)
Sürgős ügyekben, pl. halálesetek
alkalmával a provincia kor-
mányzója is adhatott útlevelet.
Így adott Plinius felesége-
nek, amikor nagyapja meghalt. (X. 120, 121.)
Tűzoltó egyesületek voltak
a birodalomban, de a császár
nem jó szemmel nézte az i-
lyen egyesüléseket, mert a tömö-
rülésben rejlő erőt valószínű-
leg másra használták fel. Így
nem engedte meg, hogy Plinius

Nicomediában egy 150 tagból álló tűzoltó egyesületet szervezzen., hiába igyekezte meg Plinius, hogy vigyázz majd rájuk, hogy valami felforduláist ne csinaljanak. Pedig tűzoltókra szükség lett volna, mert az elmúlt tűzvész alkalmával leégett a gerusia és az Isis templom és a polgárok nem törődtek a tűzzel és nem volt semmiféle oltószerszám sem. A császár nem engedett egyesületet szervezni, hanem az oltást az összecsődülő tömegre bízza. (X. 33,34.).

Könyve József Művelődéstörténeti vonatkozások

ify Plinius levelében c. dolgozata első, kissé

sövid latin részében, mely tartalmilag épenséggel

nem szerves felépítésű, közepes latin tudásról tesz ta-

nuságot s azt a rést több vulgos tiben elé kelenüti.

Magyar részének tagolása kit főcimében jó, de az

alosztályozás nem sikerült s egymás körül is forvarja

A beiktett ándellesebb levelek fordítása megjjábál si-

került, de ott is van, a gondolat meg nem értésére tanus-

kodó hely. Az adatok közt nem tud értékelést adni;

a fontos, ily írónál nemes érzéke: egyszerű, nem is indig

helyes skalulyázás az mála. A bevezetőnek tekintve

Jó

E K 5701/1951 GV-SZ

1928 V 20